

Analiza obrade međupredmetne teme Održivi razvoj u nastavi srednjih škola u Hrvatskoj

Mandalenić, Ela

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:091916>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-05**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za sociologiju

Diplomski rad

**ANALIZA OBRADJE MEĐUPREDMETNE TEME ODRŽIVI
RAZVOJ U NASTAVI SREDNJIH ŠKOLA U HRVATSKOJ**

Ela Mandalenić

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Tijana Trako Poljak

Zagreb, studeni 2022.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Teorijski okvir.....	3
2.1. Osnovno o održivom razvoju	3
2.2. Nastanak koncepta održivi razvoj.....	4
2.3. Održivi razvoj danas	6
2.4. Održivi razvoj i obrazovanje	7
2.5. Mladi i održivi razvoj.....	9
2.6. Obrazovanje za održivi razvoj u Hrvatskoj.....	11
2.7. Međupredmetna tema „Održivi razvoj“	12
3. Metodologija istraživanja	14
4. Rezultati istraživanja.....	17
4.1. Upoznatost s međupredmetnom temom Održivi razvoj.....	17
4.2. Način obrade teme Održivi razvoj u nastavi	18
4.3. Reakcije učenika pri obradi teme Održivi razvoj	23
4.4. Razmišljanja sugovornika o potrebitosti teme održivog razvoja u nastavi.....	27
4.5. Razmišljanja o tehničkim aspektima provedbe teme Održivi razvoj unutar nastave	29
5. Rasprava rezultata istraživanja	33
5.1. Upoznatost s međupredmetnom temom Održivi razvoj.....	33
5.2. Način obrade teme Održivi razvoj u nastavi	33
5.3. Reakcije učenika pri obradi teme Održivi razvoj	34
5.4. Razmišljanja sugovornika o potrebitosti teme održivog razvoja u nastavi.....	35
5.5. Razmišljanja o tehničkim aspektima provedbe teme Održivi razvoj unutar nastave	36
6. Zaključak.....	38
7. Prilog	40
7.1. Tablica 1. Popis sugovornika i njihove karakteristike	40
8. Literatura	41
9. Sažetak.....	43

1. Uvod

Suvremeno društvo susreće se s prijetećim pitanjima glede kvalitete života u budućnosti. Eksplozivnim razvojem gospodarstva, industrijalizacijom i modernizacijom došlo je do brojnih promjena u društvu, kao i u njegovom fizičkom okolišu. Ubrzani ekonomski rast razvijenih zapadnih zemalja nije ostavio svijet bez posljedica, odnosno došlo je do disbalansa s kapacitetima našeg prirodnog okoliša, kao i produbljanje određenih nejednakosti među samim ljudskim zajednicama. U drugoj polovici prošloga stoljeća, pogotovo od sedamdesetih godina nadalje, znanstvenici i političari sve su više počeli ukazivati na tu problematiku, s naglaskom na rastuće ekološke probleme kao što su onečišćenje okoliša zbog industrijalizacije ili klimatske promjene. Te su teme postale glavno pitanje vodećih svjetskih skupština, a kao potencijalno rješenje, odnosno usmjerenje k boljoj budućnosti javio se koncept održivog razvoja. Taj je koncept osmišljen kao pomirenje zahtjeva gospodarskog napretka s umanjnjem štete za okoliš te ostvarivanjem društvenih potreba za kvalitetnim životom. Samim time, održivi je razvoj kompleksan splet različitih tendencija i nastojanja bazirajući se na tri osnovne dimenzije – ekonomsku, socijalnu i okolišnu (Europska komisija, bez. dat.). Laički rečeno, cilj održivog razvoja jest ostavljanje boljeg svijeta za buduće generacije. Dakako, s obzirom na stupanj postojećih društveno-ekoloških problema, postizanje optimalne situacije u svijetu teško je ostvarivo, međutim upravo zato treba se ka tome stremiti. Jedan od osnovnih puteva ostvarenja zahtjeva održivog razvoja jest obrazovanje za održivi razvoj. Sociološki i pedagoški gledano, prijenos željenih vrijednosti na građane pomaže usvajanju i ostvarenju tih vrijednosti u društvu (Lay i Puđak, 2008).

Održivi razvoj u obrazovanju postao je pedagoška tendencija, osobito u 21. stoljeću te je kao takav uveden u svjetske, europske te hrvatske javne politike. Shodno tome, najnoviji oblik provođenja obrazovanja za održivi razvoj u hrvatskim školama jest uvođenje Održivog razvoja kao jednu od sedam međupredmetnih tema s vlastitim kurikulumom. Međupredmetne se teme protežu kroz čitavo obvezno obrazovanje (osnovno i srednjoškolsko), a u ovom će radu najveći naglasak biti na temi Održivi razvoj u srednjoškolskom obrazovanju. Upravo je empirijski dio rada posvećen provedbi te međupredmetne teme u hrvatskim srednjim školama. U sklopu nastanka ovog rada provedeno je istraživanje s profesorima nekoliko zagrebačkih srednjih škola, a namjera istraživanja bila je ispitati postojeće stanje u izvedbi teme održivog razvoja u nastavi. Cilj je istraživanja bio steći uvid u stvarnost i mogućnosti provedbe ove

međupredmetne teme u školama, od neposrednih sudionika i kreatora nastavnog procesa. Na taj se način htjelo pridonijeti razumijevanju pozitivnih strana, kao i poteškoća pri obradi održivog razvoja u srednjoškolskoj nastavi, posebice s obzirom na to da je Kurikulum za međupredmetnu temu Održivi razvoj relativni novitet, predstavljen 2019. godine u sklopu školske reforme. S obzirom na potrebitost zahtjeva održivog razvoja te prisutnost takvih tendencija u brojnim svjetskim strategijama i dokumentima, kao i na njihovu usvojenost u hrvatskim javnim politikama, potrebno je analizirati postojeće stvarno stanje u provedbi tih ideja, kao i eventualne zapreke i prostor za napredak. Obrazovanje je samo jedna od stavka kojom se to može provoditi, a uz sve veću svijest mladih o globalnim problemima i prisutnost ekološkog aktivizma kod mlađe populacije, potreba za kvalitetnim obrazovanjem za održivi razvoj itekako postoji. Ovaj diplomski rad stoga nastoji pridonijeti analizi provedbe koncepta održivog razvoja u radu sa srednjoškolskim učenicima, koje se na taj način, kao buduće punopravne građane, može osposobiti za usvajanje pozitivnih stavova i djelovanje za poboljšanje života u zajednici i društvu.

2. Teorijski okvir

2.1. Osnovno o održivom razvoju

Prilikom bavljenja tematikom općeg društvenog, gospodarskog i ekološkog stanja u suvremenom društvu 21. stoljeća postalo je neizbježno govoriti o održivom razvoju. Ta se sintagma već ukorijenila u javnom diskursu, a koncept održivog razvoja tvori okosnicu kad se radi o daljnjem napretku društva. Upravo su društveno, gospodarsko i ekološko područje ona koja čine teorijsku podlogu pri tvorbi koncepta održivog razvoja. Prema Pojmovniku Europske komisije „koncept održivog razvoja odnosi se na oblik politike razvoja kojim se nastoji zadovoljiti gospodarske, socijalne i ekološke potrebe društva u smislu kratkoročne, srednjoročne i, povrh svega, dugoročne dobrobiti. On se temelji na pretpostavci da razvoj mora zadovoljiti današnje potrebe ne ugrožavajući blagostanje budućih naraštaja“ (Europska komisija, bez. dat.). Radi se, dakle, o težnji prema gospodarsko-ekonomskom rastu uz brižan odnos prema okolišu te uzimanje u obzir društvenih potreba i zahtjeva, ne škodeći pritom tim sustavima te postizanju balansa među njima. Društveno gledajući, kako Novalić (2003: 97) argumentira, trebalo bi se težiti poboljšanju kvalitete života u društvu, ali ne i isključivo zadovoljavanju ljudskih potreba. Pritom je potrebno voditi računa o socijalnoj pravednosti, individualnim zahtjevima za samoostvarenjem i srećom te etičkim principima (Andevski, 2006: 138). Međutim, svjedoci smo toga da suvremenim društvom diktiraju ekonomska dobrobit i nezaustavljivi gospodarski rast, pogotovo u razvijenim zapadnim zemljama. Iako su gospodarski zahtjevi zapravo produkt društva, provođenje gospodarskog napretka često se odvija nauštrb određenih pripadnika društva, kao i njihova okoliša (o čemu se posljednjih tridesetak godina najviše problematizira), a upravo pomirenje svih triju komponenata osnovna je problematika održivog razvoja.

Govoreći o gospodarstvu u kontekstu društvenog procesa, između pojmova *rast* i *razvoj* postoji distinkcija oko koje ima mnogo viđenja. Za početak, *rast* često podrazumijeva ekonomski rast, odnosno gospodarsko-tehnološki. Rezultati takvog procesa vidljivi su u porastu bogatstva, potrošnje i proizvodnje, financijskog dohotka i slično. Radi se također o naglasku na tehnološka i znanstvena dostignuća, odnosno o pojmu društvenog napretka. Sociolog Ivan Cifrić tvrdi: „Napredak se najčešće shvaća kao opći pojam za pozitivnu, očekivanu promjenu“ (Cifrić 2013: 22). Autor i sam navodi brojna viđenja napretka kao ideala, kao mnogoznačnog procesa. Taj proces sam po sebi nije nikad izvršen, nema kraja te se postavljaju brojna pitanja oko toga što zapravo jest napredak, kada se on ostvaruje te dakako, kao i različiti pojedinci i stručnjaci, tako i različita društva na drugačije načine poimaju napredak. Kad govorimo o procesu razvoja,

uvodimo društveno-vrijednosni element u napredak. Cifrić razvoj vidi kao pozitivnu promjenu, tj. napredak, ne samo kvantitativni, već i kvalitativni. Razvoj je proces koji uzima u obzir društvene zahtjeve – ti zahtjevi kreiraju razvoj, ali i sam razvoj vodi ka tome da se ispune ti društveni zahtjevi i ostvari bolji i kvalitetniji život za ljude. Dakle, razvoj je usmjereni proces za poboljšanje kvalitete života u budućnosti. Novalić (2003: 95) tvrdi: „Uvjetno rečeno, razvoj može postojati i bez rasta. Kad jedna inovacija potiče drugu i kad se javlja nova kvaliteta u uzročno-posljedičnom nizu inovacija, takav *diskontinuirani kontinuitet* nije ništa drugo nego razvoj“. Međutim, u suvremenom svijetu, procesi rasta i razvoja usko su povezani te često potiču jedan drugog. Odnosno, razvojem često neminovno dolazi i do rasta – „kako je čovjek obdaren čežnjom za novitetima, komforom i modom, svaka inovacija najčešće postaje nužnom pretpostavkom za rast“ (Novalić 2003: 95).

Kad pomirimo sve suvremene zahtjeve razvoja, dolazimo do koncepta održivog razvoja kao ideala istinskog razvoja, procesa pri kojem dolazi do gospodarskog rasta, ali onog kvalitativnog. Pritom se neizbježno uvodi okoliš kao jedna od stavki oko koje se treba voditi računa prilikom procesa razvoja te ispunjavati, uz društvene i gospodarske, zahtjeve zaštite okoliša. Mogli bismo reći, u vidu održivog razvoja, nove tehnologije, saznanja i napreci u znanosti trebali bi koristiti poboljšanju kvalitete života ljudi te sprečavanju lošeg utjecaja na okoliš, kao i rješavanju postojećih ekoloških problema. Dakako, to je iznimno velik i kompleksan predmet javnih politika. Koncepti i zapravo težnje povezane s idejama održivog razvoja nastale su i prije same sintagme koja se ustalila u javnosti. Taj je koncept prvobitno nastao u sferama znanosti, a oblici održivosti bili su prakticirani još od drevnih vremena, u ruralnim sredinama te primjerice, šumarstvu (Cifrić, 2013: 23).

Prema Andevski (2006: 102), osnovne kvalitete koncepta održivog razvoja koji bi se trebao provoditi u javnim politikama su: „očuvanje prirodnih resursa, podizanje kvaliteta životne sredine, usklađivanje izgradnje društvene sredine s prirodnom sredinom, poticanje socijalne jednakosti i kontinuirano educiranje i „ohrabrivanje pojedinaca“, grupa i zajednica u procesu promijene stavova...“ prema kvalitetnijem osobnom životu i životu zajednice pa zatim i društva.

2.2. Nastanak koncepta održivi razvoj

Okolišna pitanja i ekološka problematika pojavili su se u javnom svjetskom političkom diskursu u sedamdesetim godinama prošloga stoljeća. Prvi veći događaj na svjetskoj razini vezan za ovu tematiku bila je Stockholmska konferencija, odnosno UN-ova Konferencija o

čovjekovu okolišu 1972. godine. Tamo su se postigli dogovori oko sprečavanja zagađivanja okoliša te zaštite okoliša (Program Ujedinjenih naroda za okoliš), kao i pokrenule aktivnosti političkih tijela kao što su Svjetska zdravstvena organizacija, Organizacija za prehranu i poljoprivredu i Svjetska meteorološka organizacija (Hrvatska enciklopedija, bez dat.). Ta su nastojanja bila potaknuta rastućom zabrinutosti oko ekoloških problema – potrošnji prirodnih resursa, zagađivanju zraka, tla i voda, zbrinjavanju otpada i slično. Dakako, rasla je i ekološka svijest unutar društva (poglavito zapadnjačkog), dolazilo je do ekološkog aktivizma, pokreta te oformljivanja ekoloških udruga na lokalnim i nacionalnim razinama.

Nadalje, ideja održivog razvoja prvi je put iznesena 1987. godine na skupštini Svjetske komisije za okoliš i razvoj unutar takozvanog „Brundtlandskog“ izvještaja, prema norveškoj premijerki Gro Harlem Brundtland, koja je predsjedavala skupštinom i predstavila taj koncept (Andevski, 2006: 101). Pojam se našao unutar dokumenta *Our Common Future* te se tamo održivi razvoj definirao kao onaj razvoj „koji osigurava zadovoljavanje potreba sadašnje, ne dovodeći u pitanje sposobnost budućih generacija da zadovolje svoje potrebe“ (prema Novalić, 2003), a ta se definicija najšire koristi i danas. Sljedeća prekretna godina za održivi razvoj bila je 1992. kad se odvila druga Konferencija UN-a o okolišu i razvoju, tzv. *Earth Summit* u Rio de Janeiru. Ondje je postignut sporazum pod nazivom Agenda 21, a koji predstavlja globalnu smjernicu suradnje u razvoju i zaštiti okoliša za nadolazeće 21. stoljeće. Prema Andevski (2006: 91), Agenda 21, kao i njena preambula Deklaracija iz Rija, nastale su na temeljima postavljenima na prvoj Konferenciji o okolišu i razvoju, s posebnim naglaskom na postojeće razlike između razvijenih i nerazvijenih zemalja te njihove neravnomyerne mogućnosti za napretkom. Neka od načela iznesenih u Deklaraciji Ujedinjenih naroda vezana su za očuvanje zdravlja i života ljudi, suvereno pravo država na korištenje resursa, pažljivo korištenje resursa, obnašanje odgovornosti za zagađivanje, zaštiti okoliša kao osnovici za daljnji napredak, racionalnoj uporabi inovacija za postizanje razvoja, suradnji svih zemalja u suzbijanju siromaštva te partnerstvo u postizanju održivog razvoja, zaštita i poticaj nerazvijenim državama, a zanimljivo je i da se naglašava ključna uloga žena u ostvarivanju načela održivog razvoja (UN, 1992a). Nadalje, Agenda 21 je UN-ov opširni dokument koji označava plan za globalno, nacionalno i lokalno djelovanje na svim područjima koja imaju doticaj s okolišem, a smjernice djelovanja obuhvaćaju u velikom dijelu i društvenu te ekonomsku dimenziju (UN, 1992b). Što se tiče ekološke dimenzije, opisani su željeni postupci pri očuvanju bioraznolikosti, zaštiti ugroženih stavki okoliša, savjesnom tretiranju prirode i njenih resursa, odgovornom zbrinjavanju (opasnog) otpada i slično. Gledano s ekonomske strane, smjernice Agende odnose

se na borbu protiv siromaštva, promjene potrošačkih navika, racionalnu uporabu znanstveno-tehnoloških dostignuća pri ostvarivanju razvoja. Naravno, društvena komponenta isprepletana je s ostale dvije, obzirom da su sam razvoj, kao i svi procesi koji su prethodili potrebi za održivim razvojem i podizanju ekološke svijesti, zapravo društveni procesi. Tako se u sklopu Agende 21 ističe pojava ubrzanog rasta populacije, potreba za analizom populacije i demografskih procesa na određenim razinama, procjenjivanju i uvažavanju potreba stanovništva. Također, razrađene su i potrebe za ostvarivanjem osnovnih prava i zaštitom svih ljudi, a pogotovo onih osjetljivih skupina te nezaštićenih manjina. Zatim, uz žene i domorodačke narode, posebna se pažnja posvećuje djeci i mladima unutar održivog razvoja te odgoju i obrazovanju kao jednom od načina implementacije ciljeva održivog razvoja (UN, 1992b). Pritom, provedba se navedenih željenih ciljeva očekuje putem internacionalne suradnje u pogledu zajedničkog donošenja odluka i planskog financiranja.

2.3. Održivi razvoj danas

Navedene svjetske konferencije i dokumenti danas čine temelj za ustrajanje na održivom razvoju u javnosti na globalnoj razini. Predstavljali su planove za budućnost i viziju napretka te očuvanja dobara za nadolazeće i značajno 21. stoljeće. Međutim, prema Hrvatskoj enciklopediji, željene promjene iznesene u Agendi 21 nisu se odvile do novog tisućljeća, nesrazmjer u bogatstvu i gospodarskoj moći među razvijenim i nerazvijenim zemljama nije se smanjio, a okoliš je nastavio patiti (Hrvatska enciklopedija, bez. dat.). Od tada, održani su brojni daljnji međunarodni skupovi posvećeni revidiranju postojećih ciljeva održivog razvoja, ali i ukazivanju na dodatne rastuće prijetnje okolišu i kvaliteti života ljudi, kao što su poglavito klimatske promjene te globalno zatopljenje. Najrecentniji UN-ov skup održao se 2015. u New Yorku gdje je donesena nova Agenda 2030 sa sedamnaest osnovnih i globalnih ciljeva održivog razvoja:

- Svijet bez siromaštva
- Svijet bez gladi
- Zdravlje i blagostanje
- Kvalitetno obrazovanje
- Rodna ravnopravnost
- Čista voda i sanitarni uvjeti
- Pristupačna i čista energija
- Dostojanstven rad i gospodarski rast

- Industrija, inovacije i infrastruktura
- Smanjenje nejednakosti
- Održivi gradovi i zajednice
- Odgovorna potrošnja i proizvodnja
- Odgovor na klimatske promjene
- Očuvanje vodenog svijeta
- Očuvanje života na kopnu
- Mir, pravda i snažne institucije
- Partnerstvom do ciljeva (LORA, 2019).

Republika Hrvatska prihvatila je globalne zahtjeve za održivim razvojem te 2009. godine implementirala njegove smjernice u Strategiju održivog razvitka RH, obuhvaćajući sve tri dimenzije unutar ciljeva „stabilnog gospodarskog razvitka, pravedne raspodjele socijalnih mogućnosti te zaštite okoliša“ (NN, 30/2009). Osnovni izazovi koji su se istakli u strategiji jesu:

1. poticaj rasta broja stanovnika RH
2. okoliš i prirodna dobra
3. usmjeravanje na održivu proizvodnju i potrošnju
4. ostvarivanje socijalne kohezije i pravde
5. postizanje energetske neovisnosti i rasta učinkovitosti korištenja energije
6. jačanje javnog zdravstva
7. povezivanje RH
8. zaštita Jadranskog mora, priobalja i otoka (NN, 30/2009).

2.4. Održivi razvoj i obrazovanje

Jedna od najvažnijih strategija za postizanje održivog razvoja jest kvalitetno obrazovanje, što je prepoznato i uvedeno u sve prethodno navedene dokumente i globalne ciljeve – „ekološko obrazovanje, nije, dakle, samo instrument održivog razvoja, već kao naučna disciplina sastavni dio postupka održivosti i kao praktično polje, dio društvenog procesa oblikovanja koje je moguće tek odgovornom ekološkom politikom“ (Andevski, 2006: 109).

Dubinski implementirati određena načela u društvo znači prenositi vrijednosti, ideale, načela i znanja na njegove članove. Procesom socijalizacije prenose se društvene norme na pojedince koje se zatim „pounutruju“ i reproduciraju te se tako te norme ne shvaćaju kao izvanjski nametnute, već kao dio identiteta osobe (Rječnik sociologije, 2008). Stoga, primarna socijalizacija omogućuje usvajanje društvenih vrijednosti još od najranije dobi. Pritom, sredina u kojoj se pojedinac nalazi od ključne je važnosti. Ovdje glavnu ulogu imaju obitelj, vršnjaci, škola, radna sredina pa i masovni mediji (Andevski, 2006). Shodno tome, socijalizacija je alat kojim se mogu prenositi i vrijednosti održivog razvoja. Što se tiče socijalizacije za ekološku svijest u školi, Andevski smatra kako tu ključnu ulogu imaju nastavnici te odabir nastavnih metoda, uz sam nastavni program. Autorica ističe važnost ekološkog djelovanja za izgradnju ekoloških stavova, dakle poticanje „proekološkog“ ponašanja kao osnovnu metodu učenja ovih sadržaja, nasuprot klasičnom učenju gradiva i činjenica. Provođenjem raznih ekoloških akcija u školama mijenja se ponašanje učenika i oni stječu određene navike koje zatim učvršćuju njihove ekološke stavove (Brown, 1983, prema Andevski, 2006: 80).

Govoreći o implementiranju načela održivog razvoja, Vladimir Lay i Jelena Puđak obrazovanje prepoznaju kao sredstvo za učenje novih društvenih vrijednosti vezanih za održivi razvoj te kao proces učenja novih znanja i ideala s ciljem upotrebe tih znanja za ostvarivanje održivog i razvijenog društva (Lay i Puđak, 2008: 97). Prema Layu, cilj obrazovanja za održivi razvoj je „postepeno razvijanje stavova na kojima bi se temeljili oni oblici ponašanja i djelovanja koji bi stvarali održivost, obazrivost i uravnoteženost na sistemskoj razini re/produkcije društvenog života i to na razinama ponašanja pojedinaca, društvenih grupa i institucija“ (Lay, 1994, prema Lay i Puđak, 2008). U sustavu odgoja i obrazovanja, odgoj je zadužen za prenošenje željenih ekoloških vrednota, zaštitničkog stava prema okolišu, tolerancije i demokratskih vrijednosti, dok se u sklopu obrazovanja prenose znanja o suvremenim tehnologijama, načinima provedbe odgovornog ekološkog ponašanja, procesima u okolišu, tendencijama u gospodarstvu i slično, a ta su dva procesa dakako isprepletena i povezana. Lay i Puđak tvrde da se tražene vrijednosti mogu prenijeti u društvene tendencije jedino ako postoji opći zajednički cilj postepenog mijenjanja vrijednosti te sve šireg prihvaćanja i uporabe novih znanja usmjerenih k održivosti. Vidimo, prema više autora, da su stvaranje stavova i poticanje djelovanja međusobno neisključivi te nadopunjujući procesi ključni za usvajanje i provođenje vrijednosti održivog razvoja kod učenika, odnosno budućih punopravnih građana.

Zanimljivo, Spring kao jedan oblik javnog obrazovanja za poticanje ekoloških vrijednosti ističe demonstracije, građanski neposluh i „ekotaže“ (Spring, 2010: 145-148). Ovdje se radi o

akcijama nezavisnih organizacija koje nastoje perturbirati javno mnijenje, ponekad radikalnim postupcima, što za Singera predstavlja oblik educiranja javnosti o ekološkim problemima. Jedne od takvih akcija su tzv. *moneywrenching* – oblici sabotiranja pokušaja mijenjanja okoliša (npr. rušenja drveća), postavljanjem šiljaka na stabla, sjedenjem na granama, rušenjem skela i slično. Ovdje spadaju i razne akcije Greenpeace-a, PETA-e i Earth First!-a kao forme ekološkog sabotiranja – *ekotaže* (npr. prolijevanje kiseline na krznene kapute), u svrhu osvješćivanja javnosti o okolišnim problemima, velikim kompanijama zagađivačima i slično. Kako objašnjava Earth First!, takve su aktivnosti obrazovnog karaktera zbog toga što se društvena/politička promjena ne može očekivati bez ukazivanja na sam problem, a to se učinkovito postiže dospijevanjem vijesti o ekološkim akcijama na naslovne stranice novina te ostavljanja utiska na čitatelje (Earth First!, prema Singer, 2004: 146). Istovremeno, takve akcije mogu biti destruktivnog karaktera prema dijelu pripadnika društva (npr. radnici koji trebaju posjeći stabla), što osporava načela zajedništva i suradnje svojstvena održivom razvoju.

2.5. Mladi i održivi razvoj

Govoreći o ekološkim akcijama, svjedoci smo sve značajnije pojave tinejdžerskog pobunjivanja i borbe za okoliš na svjetskoj razini. S obzirom na to da se radi o budućim generacijama koje se nalaze u samoj srži ideje o održivom razvoju, njihovo iskustvo življenja svakako je vrijedno uzimanja u obzir. Jedna od osoba koje su pojedinačno najviše odjeknule u javnosti je Greta Thunberg, sa svojim školskim štrajkom za klimu. Njezin utjecaj vidljiv je na UN-ovoj Konferenciji o klimatskim promjenama 2019. gdje je, tada sa šesnaest godina, svojim nastupom uzburkala tamošnje zastupnike i širu javnost te izazvala pozitivne reakcije i promjene, što je potaknulo globalnu akciju „Fridays For Future“ u kojoj sudjeluju mladi iz cijeloga svijeta, mahom upravo srednjoškolci (Sareen, 2020, prema Piscitelli i D'Uggento, 2022: 1469). Ta i slične aktivnosti imaju za cilj prodrijeti do najviših političkih tijela i utjecati na pozitivne promjene glede ekološke i društvene dobrobiti.

Adolescenti su sami po sebi osjetljiva društvena skupina. Njih u velikoj mjeri pogađaju posljedice klimatskih i okolišnih promjena – od onih očitih, izravnog zagađivanja njihova sadašnjeg i budućeg okoliša (tlo, zrak) te, primjerice, povećane vjerojatnosti prirodnih katastrofa u njihovom životnom vijeku, do onih manje opipljivih utjecaja na mentalno zdravlje i opću dobrobit zajednice. Uz efekte postojećeg stanja u prirodi, u adolescentskom periodu života dolazi do povećanog straha, anksioznosti pa i agresivnosti. Također, negativne

posljedice odražavaju se i na samu zajednicu pa tako slabi društvena kohezija, dolazi do povećanih sukoba, migracija i slično (Zagrebačko psihološko društvo, 2019).

Nadalje, Šundalić i Pavić proveli su 2007. godine istraživanje na uzorku studenata četiriju osječkih fakulteta, ispitujući, između ostalog, postojanje ekološke svijesti te poznavanje koncepta održivog razvoja i njegove dimenzioniranosti. Pokazalo se da je većina ispitanika zabrinuta zbog zagađenosti okoliša (oko 95%), a najveći dio njih iz altruističnih razloga – zabrinutost iskazana radi ostalih ljudi i budućih generacija (kod 69,2% ispitanika), zatim iz biosferičnih razloga („zabrinutost zbog životinjskog i biljnog svijeta“) te naposljetku iz egoističnih razloga – zabrinutost „zbog sebe“ kod 7,6% ispitanika (Šundalić i Pavić, 2007: 286). Autori su ispitivali sklonost tehnocentrizmu, odnosno povjerenju u tehnološkim naprecima pri postizanju društvenog razvoja, međutim pokazalo se da su ispitanici ipak bili skloniji načelima održivog razvoja, nego onim tehnocentrističkima. Istovremeno, održivi razvoj pokazao se kao djelomično shvaćen kao multidimenzionalan, povezujući socijalnokulturne i prirodne čimbenike (Šundalić i Pavić, 2007).

Do sličnih saznanja došle su Rončević, Ledić i Ćulum, provevši istraživanje na riječkim studentima 2008. godine. Pokazalo se da većina ispitanika nije upoznata s konceptom održivog razvoja, a oni ispitanici koji jesu, taj su koncept poistovjetili s odnosom prema prirodi i okolišu. Ipak, kroz daljnja pitanja upitnika ispitanici su pokazali naklonost ekološkoj svijesti te mješovite stavove prema ekološkom ponašanju. Informiranost studenata o održivom razvoju u najvećoj mjeri proizlazila je iz medija, što se može pripisati tadašnjoj, još uvijek, nezastupljenosti koncepta u nastavi osnovnih i srednjih škola u Hrvatskoj (Rončević, Ledić i Ćulum, 2008).

Jedna od recentnijih studija glede ispitivanja ekoloških stavova i ponašanja upravo kod srednjoškolske populacije objavljena je ove godine, a istraživanje je provedeno u srednjim školama na jugu Italije. Rezultati pokazuju visoku razinu svijesti o opasnostima klimatskih promjena kod većine ispitanika, kao i iskazanu zabrinutost te potrebu za djelovanjem protiv uništavanja planeta. Također, pokazalo se da ispitanici i njihove obitelji provode određene ekološki usmjerene aktivnosti, poput odvajanja i pažljivog zbrinjavanja otpada (što je, treba imati na umu, i zakonski određeno). Međutim, sukladno i nekim drugim istraživanjima, autori su uvidjeli kako među mladima postoji percepcija da oni, kao individue, ne mogu napraviti promjene (Piscitelli i D'Uggento, 2022).

Zabrinutost mlade populacije oko postojećeg stanja u svijetu ne može se nikako zanemariti, a upravo radi porasta uznemirenosti kod mladih i njihove potrebe za uključivanjem u politički svijet i postizanjem promjena te spremnosti na provođenje načela održivog razvoja, toj populaciji treba pružati adekvatno obrazovanje kako bi mogli kvalitetno usmjeriti svoje djelovanje i znati koristiti sva dostupna znanja i resurse na primjeren način.

2.6. Obrazovanje za održivi razvoj u Hrvatskoj

Prvi preduvjet obrazovanja za održivi razvoj jest obrazovanje dostupno svima, odnosno jednake obrazovne mogućnosti. Nastavno na jednakost obrazovnih šansi za sve, koncepti koji se javljaju u sklopu poboljšanja ostvarivanja ciljeva održivog razvoja unutar obrazovanja, konkretno u Hrvatskoj, su cjeloživotno učenje te Škola za život. Unutar Strategije održivog razvitka RH nalazimo stavke koje se odnose na dostupnost obrazovanja za svih, povećanje kvalitete obrazovanja te razine osposobljavanja, promicanje usklađenosti obrazovanja sa zahtjevima tržišta, korištenje suvremenih tehnologija u obrazovanju, promicanje učenja za sve uzraste tijekom cijelog životnog vijeka te poticanje obrazovanja na području osobnog zdravlja (NN, 30/2009). Obrazovanje je u tom dokumentu prepoznato kao ključno za stvaranje pozitivnih promjena i razvoj hrvatskog društva. Njime se potiče informiranost stanovništva te socijalna kohezija, kao i kontinuirano obrazovanje, koje će lakše voditi k implementaciji ciljeva održivog razvoja u društvu. Obrazovanje za održivi razvoj predviđeno je kroz različite posrednike – postojeće formalno obrazovanje, neformalno obrazovanje (preko različitih udruga i nevladinih organizacija) te različitih medija kojima je stanovništvo okruženo svakodnevno.

Prema Dobrovoljnom nacionalnom pregledu provedbe Programa Ujedinjenih naroda za održivi razvoj 2030, navodi se kako „Hrvatska prepoznaje obrazovanje kao ključ za dugoročnu društvenu stabilnost i ekonomski napredak, uz poštivanje koncepta cjeloživotnog učenja koji omogućuje svakom pojedincu iz bilo koje dobne skupine stalan pristup obrazovanju i priznavanje različitih oblika učenja“ (Vlada RH, 2019: 21). U tom se dokumentu također ističe potreba za kvalitetnim obrazovanjem i osposobljavanjem učenika za obrtnička zanimanja s ciljem konkurentnosti na tržištu rada za tražena i deficitarna zanimanja te stjecanje socijalnih i poduzetničkih vještina. Suvremeno hrvatsko obrazovanje slijedi europske zahtjeve i tendencije koji su usmjereni k povezivanju obrazovanja i svijeta rada, poboljšanjem kvalitete zapošljavanja, konstantnim učenjem i usvajanjem novih znanja i tehnika, dakle cjeloživotnom obrazovanju. Uz demokratičnost i jačanje europskog identiteta, u hrvatskom sustavu potiče se

i poznavanje te jačanje nacionalnog identiteta, a povezivanje takvih i interkulturalnih vrijednosti može doprinijeti i provođenju načela održivog razvoja (MZO, 2011).

2.7. Međupredmetna tema „Održivi razvoj“

Unutar hrvatskog školskog sustava te Okvira nacionalnog kurikulumu iz 2017. godine, Održivi razvoj jedna je od sedam takozvanih međupredmetnih tema, koje su plod reforme hrvatskog školstva. „Međupredmetne teme su teme općeljudskih vrijednosti i kompetencija za život u 21. stoljeću i kao takve su na poseban način svakodnevno prisutne u odgojno obrazovnom radu cjelokupne obrazovne vertikale“ (Škola za život, bez. dat.). Te su teme opće i kao takve, one su interdisciplinarnе i prožete kroz razne nastavne predmete, dakle obrađuju se istovremeno pomoću raznih metoda i iz više nastavnih perspektiva. Protežu se kroz cijelo obvezno obrazovanje u Hrvatskoj te su definirane zasebnim kurikulumima, koji obuhvaćaju cikluse od prvog razreda osnovne, do trećeg, tj. četvrtog razreda srednje škole. Stoga, međupredmetne teme univerzalne su za sve vrste škola te su ključne za postizanje osnovnih kompetencija koje suvremeno obrazovanje treba pružati – „Naglasak u reformi stavlja se na poticanje autonomije učitelja i učenika, kritičko promišljanje, rješavanje problema i vrednovanje na temelju ishoda učenja“ (Vlada RH, 2019: 22).

U Nacionalnom kurikulumu iz 2011. godine održivi razvoj još se uvijek nije nalazio kao jedna od zasebnih međupredmetnih tema, već je bio spominjan unutar međupredmetne teme „Zdravlje, sigurnost i zaštita okoliša“ (MZO, 2011). Tu se naglašava učenikovo razumijevanje kompleksnosti održivog razvoja te izgradnja pozitivnih vrijednosti prema ekološkoj osviještenosti i zaštiti okoliša. Održivi razvoj postaje zasebna međupredmetna tema u sklopu programa Škola za život – „Međupredmetna tema Održivi razvoj priprema učenike za prikladno djelovanje u društvu radi postizanja osobne i opće dobrobiti kroz tri dimenzije održivosti – okolišnu, društvenu i ekonomsku održivost“ (Škola za život, bez. dat). Vidljivo je da se prepoznaje multidimenzionalnost održivog razvoja, a unutar Kurikuluma međupredmetne teme održivi razvoj za osnovne i srednje škole iskazana je potreba za obradom te teme, kao i ciljevi njenog provođenja. Prema Kurikulumu, unutar ove teme učenicima se nastoje prenijeti načela održivog razvoja, educirati ih o postojećim problemima i nejednakostima u društvu, pridati im pozitivne vrijednosti i poticati ih k angažiranju u dobronamjerno djelovanje za zajednicu. Odgojno-obrazovni ciljevi međupredmetne teme Održivi razvoj su sljedeći:

1. stjecanje znanja o raznolikosti prirode i razumijevanje složenih odnosa između ljudi i okoliša, razvijanje kritičkoga mišljenja te osobne i društvene odgovornosti nužne za održivost.
2. promišljanje i stjecanje spoznaja o uzrocima i posljedicama ljudskoga utjecaja na prirodu koje pridonose razvoju svih oblika mišljenja, osobito kreativnoga razmišljanja i rješavanja problema.
3. razvijanje solidarnosti i empatije prema ljudima, odgovornosti prema svim živim bićima i okolišu te motivacije za djelovanje na dobrobit okoliša i svih ljudi.
4. aktivno djelovanje u školi i zajednici s ciljem prepoznavanja potreba, osmišljavanja primjerenih i inovativnih rješenja i konkretnoga doprinosa zajednici.
5. poticanje razmišljanja orijentiranoga prema budućnosti i razvijanje osobne odgovornosti prema budućim generacijama, što je preduvjet za stvaranje društva temeljenoga na održivome razvoju (MZO, 2019).

U sklopu provedbe ove međupredmetne teme zamišljeno je usvajanje određenih znanja, vještina i stavova, a to se odvija unutar tri domene – *povezanost (A)*, *djelovanje (B)* i *dobrobit (C)*. Povezanost odnosi se na usvajanje znanja o međupovezanosti svih zajednica unutar ekosustava pa tako i onih ljudskih, s čime možemo asociirati vrijednosti kao što su pravednost, poštovanje drugih, tolerancija, racionalno korištenje resursa i slično. Domena djelovanja podrazumijeva „aktivan odnos“ prema samome sebi i svijetu, dakle aktivno sudjelovanje u društvenim procesima i djelovanje s ciljem rješavanja problema. Time se kod učenika potiče poduzetnički duh, adekvatno korištenje vještina, inovativnost i slično. Posljednja domena u sebi nosi srž održivosti, odnosno postizanje dobrobiti za sebe, svoje bližnje te širu zajednicu. Kroz nju potiče se djelovanje usmjereno na osiguravanje kvalitetnoga života za sve, a „usmjerenost na cjelinu pomaže osigurati mjerljive rezultate koji su veći od pukoga zbroja pojedinačnih djelovanja“ (MZO, 2019: 8-10). Odgojno-obrazovni ciljevi razrađeni su u Kurikulumu međupredmetne teme Održivi razvoj kroz navedene domene te po odgojno-obrazovnim ciklusima: za prvi i drugi razred osnovne škole, zatim za treći, četvrti i peti razred, nakon čega za šesti, sedmi i osmi razred. Četvrtom ciklusu pripadaju prvi i drugi razred četverogodišnje i prvi razred trogodišnje srednje škole, a petom treći i četvrti razred četverogodišnje te drugi i treći trogodišnje srednje škole. Unutar svake stavke sugerirani su nastavni predmeti preko kojih se može obrađivati održivi razvoj te na koje načine, odnosno navedeno je preporučeno ostvarivanje određenih znanja, vještina i stavova, kao i korištenje

određenih aktivnosti i nastavnih sadržaja. Na primjer, odgojno-obrazovni cilj A.5.2 (peti ciklus, domena povezanosti) glasi: „Analizira načela održive proizvodnje i potrošnje“ (MZO, 2019: 38). Pod tom su stavkom navedena očekivana znanja, vještine i stavovi koje bi učenici trebali postići te nastavni predmeti unutar kojih bi se to moglo odraditi, kao primjerice, integrirana nastava geografije, politike i gospodarstva, sata razrednika, sociologije, međupredmetnih tema građanski odgoj i obrazovanje, zdravlje i poduzetništvo gdje „na primjeru vodećih država svijeta učenik analizira sustav proizvodnje i potrošnje te utjecaj gospodarstva na dobrobit ljudi“, dok se primjerice u sklopu kemije mogu analizirati štetni učinci određenih tvari na okoliš i slično (MZO, 2019: 39). U Kurikulumu se generalno preporuča obrađivanje ovakvih sadržaja na zasebnim nastavnim predmetima, satu razrednika, integriranoj nastavi, školskim projektima, terenskoj nastavi, izvannastavnim aktivnostima i dr. Također, sugerira se i povezivanje gradiva s ostalim međupredmetnim temama.

Posljednja stavka Kurikuluma za međupredmetnu temu Održivi razvoj odnosi se na vrednovanje. Prvenstveno se ovdje potiče samostalnost učenika pri obradi ove teme te jačanje sposobnosti za kritičko razmišljanje, dakle jedan oblik samovrednovanja kod učenika. Uz to, naglašava se potreba za prilagodbom oblika nastave učenicima s određenim poteškoćama ili osobitostima. Nadalje, ističe se važnost predočavanja sadržaja učenicima uz pomoć primjera iz svakodnevnog života te suradnje s adekvatnim udrugama, ustanovama i sličnim stavkama lokalne zajednice kako bi učenje bilo što zornije i proaktivno usmjereno (MZO: 2019).

3. Metodologija istraživanja

Predmet provedenog istraživanja bila su iskustva srednjoškolskih profesora pri obradi međupredmetne teme Održivi razvoj u nastavi. Cilj istraživanja bio je steći neposredni uvid u implementaciju te teme u nastavi te ispitati u kojoj mjeri se provedba ove teme poklapa sa sugestijama pripadajućeg kurikulumu koje je propisalo Ministarstvo znanosti i obrazovanja. Korištena metoda u provedbi istraživanja bio je polustrukturirani intervju sastavljen od petnaest pitanja. Odrađeno je deset intervjua sa deset profesora iz zagrebačkih srednjih škola. Osam je intervjua provedeno uživo, a dva *online* putem aplikacije *Zoom*. Intervjui su bili provođeni u vremenskom periodu od sredine travnja do kraja lipnja 2022. godine. Intervjui koji su bili provedeni uživo, odvijali su se u prostorima srednjih škola u kojima sugovornici rade, osim jednog koji je bio proveden u obližnjem kafiću. Svi su intervjui bili provedeni u mirnom

okruženju, bez treće osobe te su u pravilu trajali do dvadeset ili oko dvadeset minuta. Također, intervjui provedeni uživo snimani su audio zapisom na autoričinom osobnom telefonu, a oni provedeni *online* snimani su audio i video zapisom putem same aplikacije.

Uzorak sudionika istraživanja jest prigodni, radi se o deset sugovornika koji su zaposleni kao profesori u srednjim školama u gradu Zagrebu. Uzorak je biran tako da se ispune traženi kriteriji: polovica sugovornika zaposlenih u gimnazijama te polovica sugovornika zaposlenih u strukovnim srednjim školama. Sveukupno su obuhvaćeni sugovornici iz dvije zagrebačke gimnazije te četiri strukovne škole. Uz to, sugovornici su profesori pet različitih nastavnih predmeta: sociologija, etika, politika i gospodarstvo, biologija i kemija. Dakle, dobiven je splet od deset sugovornika u kojem nijedan sugovornik nema identične kriterije – razlikuju se barem po tipu škole ili po nastavnom predmetu. Navedeni nastavni predmeti izabrani su kao relevantni za proučavanje zbog toga što je unutar samih predmeta i njihovih kurikuluma propisano obrađivanje nastavnih sadržaja vezanih za održivi razvoj, stoga bi se očekivalo da je vjerojatnost da se ta tema zaista obrađuje veća. Također, nastojalo se obuhvatiti otprilike jednakom mjerom nastavne predmete iz prirodoslovne i društvene skupine predmeta, a da se oni pritom održavaju i u gimnazijama i u strukovnim školama.

Pristup sudionicima započeo je preko postojećih kontakata ostvarenih prilikom hospitacija autorice u sklopu kolegija Praksa nastave sociologije. Nadalje se do sudionika dolazilo metodom snježne grude, na način da su sudionici, na molbu autorice, pružali e-mail adrese svojih kolega ili im se osobno obratili. Također, pristupalo se i školama putem javno dostupnih kontakata te ih zamolilo za pristup kontaktima profesora traženih nastavnih predmeta. Kao određena prepreka u prikupljanju dostatnog uzorka pokazala se priroda kontaktiranja putem elektroničke pošte preko ustanove, potencijalno zbog neizravnosti pristupa, mogućnosti odlaska maila u *spam* pretinac ili jednostavnim previdanjem ili zaboravljanjem na pristiglu poruku.

Svi su sudionici istraživanja pri njihovom pristupanju bili informirani o pojedinostima istraživanja te zaštititi njihovih osobnih ili identificirajućih podataka putem teksta Molbe o sudjelovanju u istraživanju. Navedeno im je kako će intervjui biti snimani, a transkripti intervjua koristiti se isključivo u znanstvene svrhe, u javno dostupnim radovima ili na zahtjev te pročišćeni. Sugovornike se na to sve još jednom podsjetilo neposredno prije provedbe intervjua te ih se zamolilo da daju usmenu potvrdu o informiranom pristanku na istraživanje, ukoliko su suglasni. U transkriptima su, shodno tome, pročišćeni svi podaci koji bi mogli biti

osobne naravi. Na taj se način zajamčila anonimnost identiteta sugovornika. Važno je napomenuti da je provođenje istraživanja prethodno odobrilo Povjerenstvo Odsjeka za sociologiju za prosudbu etičnosti istraživanja 31. ožujka 2022. godine, pod brojem odluke 07-2021/2022.

Izabrana metoda istraživanja bio jest intervju, s namjerom da sudionici imaju slobodu te mogu ponuditi opsežne odgovore, budući da se kanilo ispitati njihova osobna iskustva, viđenja i doživljaje. Istovremeno, intervju je bio polustrukturiranog tipa, odnosno koristila su se prethodno određena pitanja u određenom redoslijedu, kako bi sugovornici mogli jasno shvatiti pitanje i prikladno odgovoriti. Sama pitanja proizašla su u velikom dijelu iz analize Kurikuluma na međupredmetnu temu Održivi razvoj, odnosno nastojalo se ispitati upoznatost sugovornika sa samim Kurikulumom, kao i provedbu njegovih smjernica iz njihovog iskustva (za 4. i 5. odgojno-obrazovni ciklus). Također, pitanja su bila takva da se čim detaljnije analizira način provedbe ove teme unutar nastave, ili izvan nje. Uz to, nastojao se ispitati subjektivni doživljaj sugovornika vezan za obrađivanje ove teme, neka njihova osobna iskustva, kao i njihov doživljaj iskustava učenika. Naposljetku, s obzirom da u školskom sustavu uvijek možemo naći određene mane, pretpostavilo se postojanje određenih izazova pri obradi Održivog razvoja, stoga je nekoliko pitanja posvećeno i tome te se ostavilo prostora sugovornicima za eventualne dodatne komentare i sugestije.

Okvirne šire teme intervjuja i njihovih rezultata proizašle su iz navedenog, a njihov konačan oblik naveden je u nastavku. Sve specifičnije teme (ili pod teme) nastale su prilikom kodiranja nalaza intervjuja, dakle tematskom analizom. Specifični kodovi kombinirali su se zatim po temama koje su niže navedene. Pojedini odgovori sugovornika, odnosno dijelovi odgovora ponekad su smješteni unutar više kodova i tema, no kao takvi su i uzeti u obzir te analizirani. Pri kodiranju transkripata intervjuja korišten je program za kvalitativnu analizu MAXQDA, a provedena tematska analiza putem postojećih kodova kombinirala se s jednostavnom analizom transkripata, tj. njihovim iščitavanjem.

Pitanja koja su korištena u intervjuima su sljedeća:

1. Jeste li upoznati s međupredmetnom temom Održivi razvoj?
2. Kako ste integrirali temu Održivi razvoj u Vaš predmet?
3. S kojim ste domenama održivosti upoznati u sklopu organizacije Kurikuluma za međupredmetnu temu Održivi razvoj?

4. Na koji način obrađujete temu Održivi razvoj, koje nastavne metode te kakav oblik nastave pritom koristite?
5. Kako Vi gledate na temu održivog razvoja? S kojim ste dimenzijama održivosti upoznati?
6. Na koju se od dimenzija održivosti najviše fokusirate u Vašoj nastavi, zašto?
7. Suradujete li, odnosno jeste li do sad surađivali s određenim institucijama i organizacijama koje se bave tim područjem?
8. Prema Vašem iskustvu, kakva je reakcija učenika na obrađivanje teme Održivog razvoja?
9. Primjećujete li razvijanje određenih stavova i vještina kod učenika pri obradi ovog sadržaja?
10. Potičete li u sklopu nastave učenike na razvijanje određenih stavova i društveni angažman?
11. Smatrate li da je ova tema potrebna u sklopu Vašeg predmeta, zašto?
12. S kakvim se poteškoćama susrećete pri obrađivanju teme Održivi razvoj?
13. Prema Vašoj procjeni, dozvoljava li Vam satnica posvećivanje ovoj temi na adekvatan način?
14. Smatrate li da bi nešto trebalo promijeniti pri obrađivanju ove teme? Ako da, što?
15. Biste li voljeli još nešto nadodati?

Navedena pitanja imala su nekoliko funkcija: ispitati upoznatost sugovornika s međupredmetnom temom održivi razvoj te njenim kurikulumom (pitanja 1, 3, 5), načine na koji provode ovu temu u nastavi (pitanja 2, 4, 6, 7, 10), iskustva s reakcijama učenika kod obrade te teme (pitanja 8, 9) te općenito njihov stav prema temi održivog razvoja te njenim ne/mogućnostima provedbe unutar nastave (pitanja 5, 11, 12, 13, 14). Očekivano, sugovornici u nekim slučajevima nisu davali direktne odgovore na pitanja ili su se u svojim odgovorima zapravo referirali na druga pitanja, a to je pri kodiranju i analizi transkripata uzeto u obzir. Shodno svemu tome, tematskom analizom došlo se do nekoliko prevladavajućih, generalnih tema kod odgovora sugovornika koje će u daljnjem tekstu biti dublje razrađene: 1. Upoznatost s međupredmetnom temom Održivi razvoj, 2. Način obrade teme Održivi razvoj u nastavi, 3. Reakcije učenika pri obradi teme Održivi razvoj, 4. Razmišljanja sugovornika o potrebitosti teme održivog razvoja u nastavi, 5. Razmišljanja o tehničkim aspektima provedbe teme Održivi razvoj unutar nastave.

4. Rezultati istraživanja

4.1. Upoznatost s međupredmetnom temom Održivi razvoj

Kad se radi o samostalnoj procjeni sugovornika o upoznatosti s međupredmetnom temom OR¹, na prvo pitanje svi su sugovornici odgovorili potvrdno. Uz to, četvero je sugovornika samostalno navelo da su uveli OR u godišnje izvedbene kurikulume.

„Da, imamo čak i jednu cijelu cjelinu u ovom, udžbeniku i onda u izvedbenom kurikulumu, koja se zove Održivi gospodarski razvoj.“ (Sugovornica 6)

Kako bi se na neki način testirala upoznatost sugovornika sa sadržajem Kurikuluma, postavljena su im pitanja da navedu koje su domene i dimenzije održivog razvoja u sklopu kurikuluma. Nitko od sugovornika nije mogao samostalno nabrojati ni jedne ni druge. Kad se neke od sugovornika podsjetilo koje su domene, svejedno im nije bilo poznato. Polovica sudionika navelo je da ne znaju napamet sastavnice Kurikuluma te da bi se trebali podsjetiti, a troje sudionika otvorilo je materijale (vjerojatno tekst Kurikuluma) kako bi se mogli podsjetiti i odgovoriti na pitanje. Neki od sugovornika kroz svoje odgovore pokazali su nesigurnost oko značenja spomenutih stavki Kurikuluma, ili su ih jednostavno zamijenili.

„Dobro, sad bi morala otvorit' Kurikulum da pogledam šalabahter jer zaista ovako napamet iz glave, kad Vi kažete „Sa kojim domenama...“, ne, ne mogu odgovorit' na to pitanje, osim ako smijem sad otvarat', a pretpostavljam da ne.“ (Sugovornica 3)

Što se tiče dimenzija OR, svi su sugovornici podsjećeni koje su to kako bi mogli odgovoriti na daljnje pitanje.

4.2. Način obrade teme Održivi razvoj u nastavi

Za početak, svi sugovornici su na neki način implementirali temu OR u svoju predmetnu nastavu. Što se tiče fokusiranja na određenu dimenziju održivog razvoja u nastavi, većina sugovornika iskazuje da ne stavlja fokus isključivo na jednu dimenziju, već nastoje kombinirati dvije ili sve tri.

„Pa kako kada. Ovisi šta radimo, kroz koji dio gradiva prolazimo. Kad smo u području politike, onda je to većinom društveno područje, a kad smo u području gospodarstva, onda, naravno, krećemo od ekonomije, ali to je isto kao, društvena

¹ OR – održivi razvoj

dimenzija jer stvara posljedice za društvo. Tako da, na te dvije zapravo najviše, ovisi u kojem dijelu nekad više, nekad manje.“ (Sugovornica 5)

„Pa, pokušavam i jednu i drugu i treću. Dakle, okolišna je naravno... tu im spominjem, ne znam, primjere doslovno rijeke Save koja još do kraja osamdesetih je bila zagađena i nije bilo žive ribe u njoj, jel', doslovno takve banalne primjere o samome gradu Zagrebu. Ekonomski svakako ovo što sam maloprije spomenuo, baš nastojim osvijetliti to pitanje da utječe i na konkurentnost gospodarstva i na plaće i na taj kompleks. I na kraju društveno dosta raspravljamo o tome do koje mjere se može obrazovanjem i nekakvim prosvjetljivanjem osvijestiti ljude da tako što prihvate, koliko je potrebna prisila, tko o tome može odlučivati, koje su granice toga. Dakle, nastojim, evo, sve ove spomenute dimenzije odraditi.“ (Sugovornik 7)

Nadalje, neki sugovornici tvrdili su da naglašavaju određenu dimenziju OR zbog tipa škole ili vrste predmeta, no osim toga nije uočeno stavljanje naglaska na određenu dimenziju i s obzirom na vrstu predmeta koji sugovornici predaju (iz društvenog ili prirodoslovnog područja).

„Znači, s obzirom da smo mi strukovna škola, onda nekako teme koje se rade iz međupredmetnih tema i iz općeobrazovnih predmeta, kao što je etika, uvijek pokušavam učenicima povezati s njihovom strukom. Znači, ne bi se sad fokusirala na neku točno određenu domenu², nego da oni održivi razvoj implementiraju u svoju struku. To mi je nekako veći fokus, da im dam primjere koji su vezani uz njihovu struku.“ (Sugovornica 3)

„Ja sam Vam između ove ekonomske i okolišne, ako ste tako to definirali. Al' to je, u stvari, ono... nije to zasebno, to je sve međusobno isprepletano u tom održivom razvoju. Nisu to zasebni skupovi, oni se međusobno konstantno, u svakom segmentu, isprepliću. Znači, ono, ja sam više za taj okolišni, ono, ekologija, no međutim, pošto je specifičnost škole, pošto je ekonomska škola, onda sam ja išla i sa tim... ekonomskom komponentom i to je ono što sam rekla na početku, znači važnost voda, zaštita voda, pročišćavanje otpadnih voda, pojavnost onečišćenja, znači, u vodama. A sa ovog ekonomskog aspekta, to bi onda bio gospodarski značaj voda, štednja vode, cijena vode.“ (Sugovornica 10)

² Misli na dimenziju

Iz ovih je navoda vidljiva tendencija profesora k multidimenzionalnom, odnosno interdisciplinarnom obrađivanju teme OR, uz naglašavanje usvajanja praktičnih znanja za pripadnike strukovnih škola.

Govoreći o nastavnim metodama koje sugovornici koriste prilikom obrade sadržaja OR, navode niz raznih metoda među kojima su najzastupljenije metode razgovora i diskusije.

„Pa vrlo često, vrlo često krenemo sa razgovorom. Onda, nekad bude oluja ideja (...) Onda moraju istražiti, napraviti ili Padlet zid pa tamo objesiti, ili plakat, nešto, onda to izlažu u razredu... Nekad imamo...tipa...ove, kak' se zovu... debate u razredu pa ono, neki jesu, neki nisu pa se onda vidi, čisto, njihovo sukobljavanje i njihov stav na cijelu priču.“ (Sugovornica 2)

„Pa, razgovor sa učenicima, projektna nastava u smislu da oni rade svoje projekte i ima nešto, ovaj, znači, frontalne nastave, u smislu da ja prezentiram jedan dio toga, ali u kratkim blokovima i onda imamo razgovor, odnosno trudim se onda postaviti nekakva pitanja učenicima, pa da onda zapravo imamo neku diskusiju na tu temu. I, onda, rade oni svoje projekte gdje dođu ipak više do izražaja.“ (Sugovornica 6)

„Pa koristimo, ovaj, kol'ko je moguće, nekakav grupni rad. Dakle, da se sami... u biti, škola za život je zapravo, njezina, u biti, poanta je da se učenici sami više potrude nego, znači, da ne dobe više sve „na izvol'te““ (Sugovornik 8)

„Uglavnom su to... to je frontalni oblik nastave, nekad je i rad u paru. Očekujem od njih da pri obradi određene teme, odnosno utjecaj pojedinca na društvo... često im i dam prezentacije da naprave sami i da nam prezentiraju (...) Da. Učenički radovi, rad u parovima, dajem im prezentacije da obrađuju pojedine teme, to je otprilike to“. (Sugovornik 9)

Zatim, kao posebne aktivnosti, odnosno oblik nastave koji su sugovornici navodili istaknule su se provedbe projekata i terenska nastava, odnosno izvannastavne aktivnosti. Svi sugovornici spomenuli su sudjelovanje u projektima kad se radi o obradi OR-a, a oni se odnose na projekte na razini škole, u sklopu projektnog dana, u suradnji s ostalim školama ili udrugama. Aktivnosti koje su sugovornici navodili u sklopu provedbi projekata tiču se ekoloških aktivnosti, razvijanja poduzetničkog duha, volonterskih i humanitarnih akcija.

„U proljetno vrijeme, dosta učenika, evo, recimo, to je isto dobro, potaknuti projektom koji imamo, (...) Dakle, dolaze biciklom u školu, onda im se mjere dolasci i na taj način se zapravo motiviraju da dolaze što više puta, da što češće koriste taj oblik prijevoza i na kraju oni koji su napravili najveći broj kilometara ili dolazaka, budu nagrađeni novim biciklom, jel'. I onda su motivirani, tako da svake godine je sve veći broj uključenih. Da se što manje koristi javni prijevoz, a i, ne znam, osobni automobil.“ (Sugovornica 1)

„Iz etike, ponekad to ispadne da se bavimo dva mjeseca samo temom održivog razvoja, ako je nekakav projekt u pitanju.“ (Sugovornica 3)

„Ovako, kažem, sve je većinom kroz projektnu nastavu, to znači dodatan angažman učenika, da se prošire neki sadržaji koji nisu zastupljeni dovoljno u redovnom planu i programu koji je propisan. Konkretno smo, i prošle i ove godine, radili na jednom projektu izrade chatbot-ova, jer smo mi računalna škola. Chatbot-ova, dakle malih, ono, umjetne inteligencije, jel', malih rač... malih bot-ova, koji su isključivo morali se baviti' temama iz ciljeva održivog razvoja. (...)

Da izbjegnemo novac, a da ne kupujemo novo i zapravo, da izradimo sami i u principu, izradili smo dnevnu sobu od paleta koja služi sad kao odmor-soba, dnevna soba za učenike.

I četvrto, sad što je trenutno aktualno, samo malo će bit' na stand by-u, je, ništa, samo smo potakli, ponovno provodimo i ove godine skupljanje čepova, vjerojatno ste čuli za tu akciju jer brojne škole rade na tome, samo smo mi to malo digli na razinu natjecanja, ali smo prije tog' isto izradili određene plakate, zašto je dobro, i sa ekološke i sa humanitarne strane, zapravo potaknut' učenike da mijenjaju naviku, a radi se o tome da samo da izvježbaju da jednu naviku odvajanja tog čepa od boce zapravo može na dvije strane učiniti' jako jako puno benefita, svi će zapravo bit' tu sretni i zadovoljni u nekoj skoroj budućnosti, što zapravo, jest opet koncept održivog razvoja.“ (Sugovornica 5)

Sugovornici također spominju aktivnosti koje se provode kao terenska nastava, u koje spada i određen broj projekata. Kao terenske aktivnosti navode analizu otpadnih voda, analizu onečišćenja voda i mikroorganizama s tla tekućica i stajaćica, akcije čišćenja, čišćenje parka, sadnju stabala, odlazak na reciklažno dvorište, posjećivanje održivih poduzetništava.

„Znači, onečišćenje voda, biološka analiza makrozoobentosa i kemijska analiza. Radili smo tekućice, potoke, i to, konkretno, tijekom rada, potok Kustošak, potok Poljanica, potok Bistra, potok Dubravica. A od stajaćica, izašli smo na Jarun i tu smo isto odrađivali kemijsku analizu vode i analizu makrozoobentosa, kod Otoka Univerzijade.“ (Sugovornica 10)

„Pa tako jedan od primjera integriranja teme održivog razvoja, a ujedno i učeničkog volontiranja je sudjelovanje, primjerice akcija sadnje stabala, na koje je grupa učenika iz etike išla kao na terensku nastavu, pa su sudjelovali na tome.“ (Sugovornica 3)

Terenski rad i projektni radovi često se provode kao izvannastavne aktivnosti, a jedna sugovornica navodi kako se te aktivnosti, zbog nedostatka vremena i nefleksibilnosti satnice, provode subotom.

„Znači ja stavim ta terenska, ta istraživanja, izlazak na teren, stavim si određene teme i uvijek otvorim dodatne, ne dodatne satove, unutar nastave, za neku raspravu. Znači, za nekakav projekt, za nekakav praktičan rad i to. Ali to vrlo često pada u subotu. Znači, kad je satnica puna, onda to može ostati vrijeme u subotu. Znači to je, faktički, neradni dan. I to onda spada u izvannastavne, odnosno, izvannastavne aktivnosti, da.“ (Sugovornica 10)

Polovica sugovornika naglašava međupredmetnu suradnju, odnosno suradnju s kolegama iz drugih nastavnih predmeta ili područja, pri obradi sadržaja vezanih za održivi razvoj, u vidu provođenja edukacija, projekata i terenske nastave.

Što se tiče suradnje s udrugama koje se bave temama vezanim uz OR, petero sugovornika navelo je kako su do sad imali direktne suradnje tog tipa. Načini suradnje vezani su za provedbe projekata, održavanje edukacija, pružanja materijala, gledanja „zelenih“ filmova, posjeta održivim poduzetništvima te volonterskim akcijama. Udruge s kojima su sugovornici surađivali lokalne su, sa sjedištem u gradu Zagrebu.

„Da, sa udrugama. Imamo prilično dobru suradnju sa različitim udrugama, od nekakvih volonterskih akcija, pa preko materijala koje dobijemo, nastavničkih edukacija na kojima mi dobijemo, kao nastavnici, određene nastavne materijale, filmiće i slično što možemo koristit' u nastavi.“ (Sugovornica 3)

„Bili smo na edukaciji... u zagrebačkom restoranu, vege hrana, uglavnom, vegeterijanska i veganska hrana. Oni se bave i socijalnim poduzetništvom i onda smo tamo imali edukaciju i tamo smo vidjeli, zapravo, način pripremanja hrane, na koji način se zapravo može, jel', dakle, nuditi i dalje određene usluge, a da je održivo. A ono što ih je fasciniralo je to da je, recimo, su biorazgradive čaše za sokove ili vodu. (...)“ (Sugovornica 1)

„Ovo sad je nova suradnja s ovima, s ovom udrugom. Imala sam jedno vrijeme volontere, koje, učenike koji su volontirali dobrovoljno u jednoj udruzi roditelja djece s posebnim potrebama. Povezali smo se s njom iz razloga što je ona nama blizu školi, a i neki članovi te udruge, djeca s teškoćama, su i naši učenici, bili, srednje škole. Pa smo nekako onda išli, išla sam pričom da kao, idemo provoditi s tim učenicima s teškoćama i njihovo slobodno vrijeme, malo poboljšati, učiniti kvalitetnijim u udruzi koja je blizu.“ (Sugovornica 5)

Jedna sugovornica navodi da bi voljela kad bi mogla ostvariti takvu suradnju, a nekolicina njih surađivala je indirektno, putem humanitarnih akcija ili prosljeđivanjem materijala dobivenih od udruga.

Uz provedbu aktivnosti na lokalnoj razini, četvero sugovornika sami navode kako u nastavi učenicima pričaju o lokalnim primjerima s područja grada Zagreba, ekološkim problemima (slučajevima onečišćenja) ili pozitivnih održivih rješenja te jedna sugovornica navodi primjere na razini Hrvatske.

„Pa evo, ne znam, ja učenicima jako volim pričati o osobama koje su u invalidskim kolicima i koji su otvorili agenciju za, turističku agenciju za osobe s invaliditetom i postavili su u Tkalči one rampe koje se zovu „Slopey“, koje radi kaznionica „Lipovica“ i takve stvari, recimo, trudim se kroz takve neke primjere dati učenicima zapravo neku ideju da se uvijek može nešto napraviti.“ (Sugovornica 6)

Suradnja, interdisciplinarnost i angažman u zajednici jedna su od ključnih načela obrazovanja za održivi razvoj te se njihovom implementacijom pospješuje ostvarivanje željenih zahtjeva održivog razvoja.

4.3. Reakcije učenika pri obradi teme Održivi razvoj

U teorijskom dijelu pokazano je da mladi imaju mješovite stavove prema održivom razvoju – sam koncept nije uvijek jasno shvaćen, no postoji spremnost na ekološko djelovanje. Također, mladi na globalnoj razini iskazuju potrebu za djelovanjem i utjecajem na društvene promjene, dok ekološki i klimatski problemi istovremeno kod mladih izazivaju strah i zabrinutost. Kakve su reakcije učenika na temu održivog razvoja unutar hrvatskog školskog sustava, prema našim ispitanicima, pokazat će se u nastavku.

Osmero sugovornika navodi da je reakcija učenika na obrađivanje OR generalno dobra, odnosno da su im te teme zanimljive te da ih zaintrigiraju. Sugovornici često ističu da je reakcija bolja kad je u pitanju terenski ili praktični rad, gdje se mogu uključiti u aktivnosti. Neki od njih primjećuju snažnije uključivanje u aktivnosti kad učenici znaju koji je njihov cilj i svrha, kakav je doprinos zajednici ili kad ih se nagrađuje.

„Pa sad, ono, zavisi. U principu, obožavaju to. (smijeh) Čim je, ono, nekakav teren, čim izađu na teren, onda se oni odazovu u velikom broju. Ako su neke ovako, recimo ako su neki promotori na nekim ovakvim kulturnim manifestacijama k'o Interliber, isto tu vole... vole na te promocije projekta, vole sudjelovati u projektu“.
(Sugovornica 10)

„Evo, recimo jedan od načina je da potičem učenike koji doma ne odvajaju otpad ili ne odlažu boce za vraćanje da ih donose u školu i da ih stavljaju ovdje u spremnike u školi, jer onda novac od tih boca ide u humanitarne svrhe, odnosno za potrebe štíćenika jedne bolnice. Evo recimo, i onda kad oni znaju u koju svrhu to ide, znači ne da pritom djeluju solidarno i da pomažu nekom drugom, nego ujedno, ono, povezano je opet sa ekologijom.“ (Sugovornica 1)

„Tako da su sa nekim stvarima oni prilično dobro upoznati i reakcija im je jako dobra kad god se treba radit' nešto fizički. Znači, ako se od njih zahtijeva da oni zaista, ne znam, evo sad, plan nekakav, a to još uvijek nije dogovoreno, je akcija čišćenja jednog parka u blizini naše škole, s kojom su svi oduševljeni i na koju svi žele ići, jer im je to puno zanimljivije, kažem, od klasične nastave, kad trebaju stvari odraditi.“ (Sugovornica 3)

Ipak, četvero sudionika navodi da je učenicima teško prepoznati i povezivati znanja o održivom razvoju koja imaju te koja dobivaju iz različitih nastavnih predmeta. Također, neki od sugovornika primjećuju negativne reakcije ili emocije koje se javljaju kod učenika pri obradi

teme OR, kao što su nezainteresiranost, dosada, demotiviranost, osjećaj zabrinutosti i izoliranosti, osjećaj bespomoći („ja sam ne mogu ništa promijeniti“).

„Znate kad, ono, čujete, ovaj, nekakvu, imate pojam o nečemu, kad Vas netko pita: 'aj sad to definiraj. Onda stanu i onda ne znaju. Ništa. Ali kad pričate o tome, (oponaša učenike koji kao da se žale) „ma, sto puta smo to čuli, sto puta je rečeno, ma to znamo, to nas od prvog razreda osnovne s tim tlače“. Ali to je sad u tom novom kurikulumu, to je to i mislim da im to ide jako na živce. Svaka nova stepenica, u novom razredu, kad ideš u dubinu i proširivat postojeća znanja, oni reaguju: „al' to smo već učili“. Onda kad ih idete pitat na to, šta je to, onda kažu: „a, ovaj, ne znamo“. Nije to to, reko', vidiš da nismo naučili. Al ono ide po istoj temi, samo se širi, i to, taj dio, imam osjećaj da im se ne sviđa. Tako da... nisu neke baš ono, number one teme“. (Sugovornica 2)

„Oni Vam to sami ne povežu, dok im mi ne povežemo, zapravo, cijelu priču. Oni parcijalno to uče. Kemija je sad ono što od mene čuju, jel'. Onda možda dođu na ekonomiku pa čuju tamo nešto... ali onda se iznenade, „A pa to smo učili iz kemije, a!“ Dakle, oni... Primijetila sam da nisu u stanju povezivati previše te stvari. Mi ih moramo u školi zapravo na to navesti, otvoriti im oči, da tako kažem. Sami se sjetit' neće, ali ih to zanima.“ (Sugovornica 4)

„Pa ja mislim da oni nisu baš nešto svjesni. Znaju koncept, znaju teoriju, u praksi su jako spori, jer najviše razmišljaju da ja jedan ne mogu napraviti ništa. I to je onaj loši način razmišljanja koji mnogih... mnogi ga jednostavno gaje, a nije dobar. I onda, zapravo, puno energije treba uložiti da oni shvate da ti, kao jedan, stvarno možeš.“ (Sugovornica 5)

„Mislim, ja bi voljela da, da A.5.3, dakle analiza odnosa moći na različitim razinama upravljanja i, također, nekako dotakne, ali, evo moram reći da zadnjih godina ove generacije nisu tol'ko sposobne kritički analizirati. Unatoč, znači, velikom trudu svih nas, ne samo mene, to je neki naš neslužbeni, ovoga, zapravo, stav u zbornici da nam ove generacije su malo drugačije.“ (Sugovornica 6)

Prema Kurikulumu, jedna od zadaća profesora jest poticati učenike na razvijanje pozitivnih ekoloških stavova. Međutim, nekoliko sugovornika zaključuje kako učenici već imaju formirane stavove koje se teško mijenja, no sugovornici se trude nadograditi im i proširiti

postojeće stavove. Također, ukazuju na razliku među učenicima koji su aktivniji i imaju jače stavove, od onih koji su pasivniji i ne iskazuju svoje stavove.

„A što se tiče stavova, kažem, to je nešto što tu se jako teško mijenja. Dakle, učenici koji su najaktivniji, koji najviše sudjeluju, su učenici koji su već došli sa pozitivnim stavovima prema tome. Znači, učenici koji imaju negativan stav, oni se neće uključiti' uopće u takve akcije. Ako se uključe zato što se moraju uključiti jer je to dio nastave, onda će oni bit' negdje po strani i gledat' kako da to što prije završi za njih. Neće bit' ti koji će bit' pokretači i organizatori. Zato kažem, stavove je puno teže mijenjat' na ovaj način.“ (Sugovornica 3)

„...što se tiče same korekcije stavova, o tome zapravo ja nemam toliku ni povratnu informaciju, jer učenici koji... naravno, ovisi o trudu učenika, jel'. Tako da učenici koji se više trude, oni, ovoga, i više doprinose pa na neki način i dobijemo tu povratnu informaciju, a, ovaj, učenici koji se manje, ovaj, ističu, onda zapravo ne, jer sa jednim satom tjedno je iznimno teško sve to onda vrednovati, na bilo koji način.“ (Sugovornica 6)

„Da, kako, znači, oni su ih više-manje već imali, e sad ih samo ono, potvrđuju još i dograđuju, dakle, baš se vidi... ne kod svih konkretno, ali većina se baš ono, jako okrenula prema tome. Dakle, vidi se da je baš ono... vole i paze na te stvari.“ (Sugovornik 8)

Nadalje, sedmero sugovornika navodi da primjećuje razvijanje vještina kod učenika pri obrađivanju sadržaja i provođenju aktivnosti vezanih za OR, dok jedna sugovornica navodi da su učenici slabi na vještinama.

„E, sad, što se tiče vještina, to svakako. Znači, gdje god se od njih zahtijeva da oni nešto svojim rukama izrade i naprave, pa evo, to što smo rekli, sadnja stabla.“ (Sugovornica 3)

„Jako puno učenika se počelo mijenjat' ponašanje na način da skupljaju doma pa mi onda donose svaka tri mjeseca. Neki od njih samo čuvaju čepove od, ovaj, dođu kod mene, onaj, u učionicu pa ubace kod mene.“ (Sugovornica 5)

„Pa da, kao što sam rekla, dosta ih napravi onda neke svoje dodatne projekte, recimo, marketinška prezentacija o svom nekom poslovnom projektu, dosta toga je iz područja održivog razvoja.“ (Sugovornica 6)

„Znači, to bi bilo razvijanje komunikacijsko-prezentacijskih vještina i u tom kontekstu, djeca izlažu. Znači na tim nekim, što kažem, promocijama, na izložbama.“ (Sugovornica 10)

„Pa nekih posebnih vještina, ne. Malo su slabi s vještinama.“ (Sugovornica 2)

Znanja, vještine i stavovi razrađeni su u Kurikulumu međupredmetne teme OR kao stavke odgojno-obrazovnih očekivanja ove teme, stoga je zbog specifičnosti ove teme važno poticati ih i provoditi u nastavi kako bi vrijednosti održivog razvoja bile prenesene na učenike.

4.4. Razmišljanja sugovornika o potrebitosti teme održivog razvoja u nastavi

Svi sugovornici iskazuju dobrodošlicu ovim temama unutar nastave i smatraju ih potrebnima u sklopu svojih predmeta, a neki sugovornici naglašavaju da je ta tema održivi razvoj potrebna u sklopu svih predmeta. Četvero sugovornika važnost ovih tema u nastavi vide zbog postojeće loše okolišno-gospodarske situacije u svijetu, zbog čega se javlja potreba za educiranjem mladih o OR, dok troje sugovornika navodi potrebitost za ovim temama zbog njihove zastupljenosti u javnim politikama, kako bi mlađe generacije bile u korak s globalnim trendovima.

„I nastojim im privući pozornost na to da se često, često se u javnom diskursu spominje samo rast, a zaštita okoliša nekako pada u drugi plan, odnosno kvaliteta života ljudi. Više se, sve se govori o rastu, pogotovo kad govorimo o turizmu, ekonomiji, spominje se rast, a održivi razvoj nekako... imam osjećaj, da nismo ušli u Europsku uniju, da to ne bi niti bila tema kao takva, nego smo, takoreći, prisiljeni.“

„(...) A tako se to projiciralo i na okoliš, jednostavno, k'o da ne vidimo naš doprinos. Odnosno, naša boca ili čik koji bacimo u prirodu neće ništa doprinijeti. Ali smatram to vrlo važnom temom i volio bi je implementirati u sve predmete, ne samo u sociologiju, evo.“ (Sugovornik 9)

„Pa smatram, da. Mislim, ne samo da je potrebna u sklopu predmeta, nego mislim da bi trebalo sve više o tome pričati i javno. Zašto? Zato što mislim da nemamo budućnosti ako nećemo radit' na održivom razvoju na bilo koji način, ne samo po pitanju ekologije zbrinjavanja smeća, nego i drugi oblici održivosti. Ovaj, mislim da smo već odavno ušli u debelu crvenu zonu kad smo nešto trebali poduzet' i ako sad, dok smo u toj crvenoj zoni, nešto ne poduzmemo, uništit ćemo, već smo uništili

zapravo, dosta prirode u svijetu u kojem živimo, ali mislim da ima pomaka, ima spasa ako se sve više budemo uključivali. (...)“ (Sugovornica 1)

„Pa da, i u sklopu poduzetništva apsolutno. Zato što smatram da danas kad bilo tko razmišlja o poduzetništvu treba razmišljati o društveno odgovornom poslovanju, treba razmišljati upravo o održivom razvoju. Jer, mislim, bez toga, poduzetništvo danas zapravo ne funkcionira. Jedino što, mi smo tek zapravo, rekla bi', u obrazovnom sustavu u Hrvatskoj, tek krećemo sa razvijanjem tog poduzetničkog duha.“ (Sugovornica 6)

„Kako gledam... Pa, dakle, to, ta tema je svakako važna s obzirom da u ovom trenutku cijeli niz javnih politika, dakle, na razini i Republike Hrvatske, i Europske unije, i od lokalne samouprave grada Zagreba, su nadahnute idejom da razvoj treba biti održiv, stoga je ta tema svakako važna i aktualna kako bi učenici dobro razumjeli o čemu je riječ.“ (Sugovornik 7)

„Međutim, mislim da je u današnjem suvremenom društvu nužnost, da bi to bio i jedan zaseban obrazovni predmet. Jer mislim da u tim trendovima ide cijeli suvremeni svijet, pa tako bi trebala ići i Republika Hrvatska.“ (Sugovornica 10)

Nadalje, devetoro sugovornika navodi da potiču učenike na društveni angažman kontekstu održivog razvoja te sugovornici općenito navode kako im je važno da učenici usvoje praktična znanja i pozitivne ekološke navike u vidu štednje energije, odvajanja otpada, očuvanja okoliša, pomaganja potrebitim članovima zajednice, snalaženja u prirodi i recikliranja otpadnog materijala.

„Evo, recimo jedan od načina je da potičem učenike koji doma ne odvajaju otpad ili ne odlažu boce za vraćanje da ih donose u školu i da ih stavljaju ovdje u spremnike u školi, jer onda novac od tih boca ide u humanitarne svrhe, odnosno za potrebe štíćenika jedne bolnice.“ (Sugovornica 1)

„Ja se svakako trudim njih poticati i na razne humanitarne akcije, i na razne, ovoga, projekte koji imaju veze sa nekim društvenim skupinama i tako dalje.“ (Sugovornica 6)

„Odnosno, druge stvari koje su bile bitne, recimo fiziologija čovjeka se jako srozala, a ja je i dalje obrađujem u punom mahu, mislim da je to učenicima puno bitnije za život, se snać', ne znam, u situaciji, ne znam, kad si u prirodi vani, kako, ne znam, spasit' možda neku životinju koja je ozlijeđena, tako neke stvari (...) Dakle, više im je nekako bitnije da se zna snać', ne znam, i pružiti prvu pomoć bilo kome drugome, ili sam sebi, naposljetku.“ (Sugovornik 8)

„Definitivno. Često, nekad i preko ravnateljice, dobijemo razne linkove od volonterskih udruga, neke od njih su i ekološki orijentirane i održivo orijentirane. To im sve šaljem i potičem ih, potičem ih i da sudjeluju u ovim europskim projektima, u Erasmusu, da putuju, da malo vide kako se to radi u svijetu.“ (Sugovornik 9)

Naposljetku, troje sugovornika zaposlenih u strukovnim školama navode potrebu za povezivanjem tema održivog razvoja sa strukom učenika, odnosno prirodom njihovog budućeg zanimanja.

„(...) Pogotovo kao, evo kažem, srednja strukovna škola mislim da se treba posvetiti jedan određeni dio strukovnih predmeta, povezivanju struke sa održivim razvojem. Ili, ne znam, povezivanju, kako bi' rekla, mislim da iz većine predmeta se nešto može implementirat'.“ (Sugovornica 3)

„Recimo, oni ne razmišljaju o tome šta napraviti sa rabljenim uljima, sa akumulatorima i to. Onda ih moram potaknuti da je to sve, ovaj, materijal koji se da iskoristit', da neko može od toga živjet', da em neko živi, i još i k tome, spasimo okoliš, i tako. Pa možda dobiju i neku ideju s čime će se baviti' u životu.“ (Sugovornica 4)

4.5. Razmišljanja o tehničkim aspektima provedbe teme Održivi razvoj unutar nastave

Posljednji se splet prikupljenih odgovora odnosi na općeniti stav prema OR unutar nastave, s obzirom na kurikulum, organizacijske uvjete te poteškoće i sugestije koje su sugovornici podijelili prilikom intervjuiranja.

Nekolicina je sugovornika istaknula kako su se temama vezanima za održivi razvoj unutar nastave bavili i prije pojave Kurikuluma za međupredmetnu temu Održivi razvoj. Kao što je već spomenuto, dvoje sugovornika ističu potrebu za OR kao zasebnim nastavnim predmetom. Intervjuirani profesori etike naveli su kako su zadovoljni zastupljenosti ove teme u udžbeniku iz etike, dok su profesorice politike i gospodarstva iskazale nezadovoljstvo tom zastupljenošću unutar njihova predmeta.

„To nam je zapravo još uvijek neka, 'ajmo reć', mislim ne nova stvar, ali sad kad smo morali to, znači, istaknuti, onako kao nekakav održivi razvoj, da, još tu onih šest međupredmetnih koji postoje, znači, uključiti sve u kombinaciju... jer u biti, Vi, ste stalno uključivali sve zapravo, samo to nikad niste nazivali nekim imenom, sada, kao što morate sada tako“. (Sugovornik 8)

„Pa ovako, etika je sad od prošle i pretprošle godine dobila nove udžbenike u kojima je prilično dobro obrađena tema održivog razvoja, ali se isto tako i Kurikulum etike mijenjao, odnosno mijenjalo se kada se što radi unutar kojeg razdoblja.“ (Sugovornica 3)

„...jer sadržaj politike i gospodarstva koji se obrađuje, bar u strukovnim školama, još uvijek nije u skladu sa potrebama, odnosno sa razvojem i gospodarstva i suvremenog gospodarstva, koji većinom mora ići u tom smjeru održivog razvoja, tako da zapravo sam dosta, onak', prisiljena proširivat' teme koje u udžbeniku nisu zastupljene, baš u tom smjeru održivog razvoja.“ (Sugovornica 5)

Nadalje, nekolicina sugovornika navode kako su kurikulum i satnica dovoljno fleksibilni za obrađivanje teme OR, ili pak da si sami stvore uvjete da obrade ovu temu na željeni način.

„Znači tu se može, po meni se tu može puno toga napraviti, kroz te mini, manje ili veće projekte i di se vidi nekakav konkretan rezultat. Recimo, ja vidim ne samo u nastavi, nego to vidim kroz različite aktivnosti i projekte.“ (Sugovornica 1)

„Plus, kako da kažem, i satnica je zapravo dovoljno fleksibilna da se organizacijom sati može osigurati primjeren broj sati upravo za održivost, jel'.“ (Sugovornik 7)

„(...)Nisam ja nikad, taj GIK, u biti, sad godišnji izvedbeni kurikulum, kako se formalno zove, nikad ga nisam, u biti, išao sam sastavljati sad konkretno cijeloga, nego ono, dobite kostur nekako već i zapravo, mislim, i pošto imamo sad tu autonomiju da možemo raditi šta želimo sad s tim.“ (Sugovornik 8)

S druge strane, dio sugovornika tvrdi da nemaju dovoljne organizacijske uvjete za obraditi ovu temu kako bi to htjeli. Polovica sugovornika navodi da im satnica ne dozvoljava posvećivanje temi održivog razvoja na adekvatan način, što se javlja kao najveći problem. Uz to, ostale prevladavajuće poteškoće s kojima se sugovornici susreću su nedovoljna motivacija učenika, opterećenje kurikuluma (količina sadržaja) te organizacija unutar škole.

„E, to ne. To ne. Možda je zato i onaj prethodni odgovor bio ne, iz razloga što, ovaj, to su nekako teme koje uvijek završe zadnje. To su teme uvijek koje se obrađuje ako bude vremena jer je satnica tol'ko pretrpana, odnosno, program je tol'ko pretrpan, da zapravo vi puno odmaka od nekakvog sadržaja koji oni imaju u mikroplanu, zapravo nemamo. Znači, to je ipak tema koja se obradi ako stignemo. Dotakneš ju malo, kažeš nešto o tome, možeš ju nazvat' da si je uključio i da si je spomenuo, ali to nije, ono, tema koja će uzeti četvrtinu sata, koja će uzet' pola sata ili čak cijeli školski sat. (...)

Općenito, mana cijele priče je što ima previše gradiva, i ne samo iz mog predmeta, nego iz svih. Ono što je meni apsurdno, previše je predmeta i previše je sadržaja za ovako mali broj sati. Tako da, tako da, mislim da se rastereti program, da bi ove teme više mogle involvirat' se u cijelu priču.“ (Sugovornica 2)

„Kažem, kurikulum etike sad je fleksibilan, što se tiče toga da nastavnik može odabrat' čemu će posvetit' više vremena. Ali, recimo, školsko zvono nije fleksibilno. Tako da, tu nam fali malo nekakve fleksibilnosti da bi određene stvari mogli odraditi. Raspored sati nije fleksibilan.“ (Sugovornica 3)

„E sad, izvedbeni kurikulum, plan i program, kako god mi zvali, je on prenatrpan, bio. A, ovaj, sad je još malo i narastao. Jer svake četiri godine, kako dolazi novi set udžbenika, nekim čudom, povećava se gradivo.“ (Sugovornica 6)

„Ja osobno bi htio veću satnicu sociologije, a s druge strane me strah da uopće ne ukinu sociologiju u strukovnoj školi, kao što su, recimo, geografiju ukinuli u nekim školama. Jednostavno, ne znam. I često imam osjećaj da Ministarstvo ne vodi previše računa o tome, nego da prepisuje od drugih zemalja, kako oni rade. Kao da nemaju neku viziju.“ (Sugovornik 9)

Za kraj, istaknulo se nekoliko sugestija koje su sugovornici naveli vezanih za pozitivna iskustva ili preporučene modele rada – praktični rad, suradnja s ostalim predmetnim profesorima i udrugama te veći angažman profesora i učenika.

„S nekim akcijama, organizirat' neku akciju i sad svak' nadovezat na to svoj predmet pa kad im šezdeset puta to ponoviš i kad im osvijestiš problem sa deset strana, sigurno će izaći iz škole u život sa pravilnim stavom i sa nekom idejom da možda djeluju na neki način.“ (Sugovornica 4)

„Mislim da je za nju, da se postignu sve te tri dimenzije, onako kvalitetno, bi svakako trebalo dat' puno više sati i vremena i prakse. Znači, onog praktičnog, onu primjenu, da on osjeti što je on napravio kao učenik i da dobije nekakvu povratnu informaciju da je dobru stvar napravio za druge.“ (Sugovornica 5)

„Al' da mi je tih godina, jedno pet-šest, koliko smo se ujedinili unutar tih Mladih čuvara prirode, da mi je bilo baš lijepo i da smo si organizirali lijepo izlete, odnosno terene. Da smo, između ostalog, razvijali i ljubav prema prirodoslovlju kod djece, i da mi je zgodna i ta skupina osnovnih i srednjih škola, simpatično. I uvijek je u prirodi lijepo i veselo, tako da... to. To mi se čini da je bilo jako pozitivno. Tako neki, kao, model bi preporučila i drugima. Uvijek ima dovoljno učenika koji su zainteresirani, koji idu i... mislim da im je to bilo baš lijepo.“ (Sugovornica 10)

5. Rasprava rezultata istraživanja

5.1. Upoznatost s međupredmetnom temom Održivi razvoj

Provedbom ovih intervjuja pokazalo se da su svi sugovornici upoznati s međupredmetnom temom Održivi razvoj te da su ju uveli u svoj nastavni predmet. Ipak, ispitujući upoznatost sa samim Kurikulumom te međupredmetne teme, uvidjelo se da sugovornici naizgled ne znaju njegove sastavnice, kao što su dimenzije i domene održivog razvoja. Podsjetimo, Kurikulum za međupredmetnu temu Održivi razvoj donesen je 2019. godine te se provodi u svim nastavnim predmetima čiji su profesori bili ispitivani. Kurikulum je usvojio tri dimenzije koncepta održivog razvoja koje su ustaljene u svim važnim definicijama i dokumentima: društvena, ekološka i ekonomska. Zatim, sadržaj ove međupredmetne teme u Kurikulumu razrađen je kroz tri domene: povezanost, djelovanje i dobrobit, unutar kojih su definirani odgojno-obrazovni ciljevi međupredmetne teme OR (MZO, 2019). S obzirom na to da je ovaj Kurikulum relativni novitet te na činjenicu da postoji šest drugih međupredmetnih tema, uz kurikulum vlastitog nastavnog predmeta, možemo zaključiti da je teško od profesora očekivati potpunu usvojenost Kurikuluma međupredmetnu temu Održivi razvoj, odnosno znanje njegovih sastavnica napamet. Kroz ostala pitanja u intervjuima vidljivo je da velika većina ispitanika upoznata s osnovnim zamislima i ciljevima Kurikuluma.

5.2. Način obrade teme Održivi razvoj u nastavi

Ispitujući na koju dimenziju održivog razvoja intervjuirani profesori stavljaju naglasak, uvidjelo se da većina profesora naglašava dvije, ili sve tri dimenzije pri obradi OR u svojoj nastavi, odnosno navodili su da povezuju različite dimenzije. Također, nije se uvidjela razlika u tome s obzirom na vrstu predmeta koje profesori predaju. Ono što se istaknulo jest vrsta škole, odnosno neki sugovornici tvrdili su da se fokusiraju na one dimenzije koje su povezane s tipom srednje škole, npr. ekonomska. Sama domena *povezanosti* unutar Kurikuluma nalaže dubinsko i slojevito shvaćanje održivog razvoja pa tako i međupovezanosti svih triju dimenzija, a stjecanje znanja o ekosustavu i utjecaju ljudskih procesa na njega ostvaruje se prvi cilj Kurikuluma za OR. Vodeći se saznanjima istraživanja Šundalića i Pavića (2007) prema kojima mladi (osječki studenti) djelomično shvaćaju multidimenzionalnost održivog razvoja, mogli bismo zaključiti da je potrebno inzistirati na usvajanju međupovezanosti aspekata OR.

Također, nije se uvidjela razlika u tome s obzirom na vrstu predmeta koje profesori provode. Ono što se istaknulo jest vrsta škole, odnosno neki sugovornici tvrdili su da se fokusiraju na one dimenzije koje su povezane s tipom njihove srednje škole, kao što je npr. ekonomska srednja škola.

Zatim, pokazalo se da profesori koriste razno razne metode i oblike nastave pri provedbi teme OR. Kao najčešće metode sugovornici su navodili razgovor i diskusiju, a s obzirom na to da u Kurikulumu međupredmetne teme Održivi razvoj nisu precizno određene nastavne metode za pojedine teme, a s obzirom na multidimenzionalnu prirodu održivog razvoja, možemo uvidjeti da su ovakvi slobodniji oblici nastave učinkoviti za ostvarivanje ciljeva učenja. Osim toga, kao posebne oblike nastave pri provedbi OR sugovornici su navodili provedbe projekata, terensku nastavu i izvannastavne aktivnosti. Ispitani profesori pokazali naklonost praktičnome radu i samoangažiranosti učenja kod ostvarivanja odgojno-obrazovnih ciljeva teme OR, čime se može poticati odgovorno i poželjno ponašanje, što je u skladu sa zahtjevima Kurikuluma, ali i održivog razvoja kao koncepta u društvu. Također, polovica je sugovornika istakla međupredmetnu suradnju pri obrađivanju ovih sadržaja, a isti je broj sugovornika naveo i prethodna iskustva direktne suradnje s institucijama ili udrugama koje se bave tematikom vezanom za održivi razvoj, dok je nekolicina njih navela indirektnu suradnju (npr. prosljeđivanjem materijala). Takve se aktivnosti potiču u Kurikulumu OR-a: „Na stručnim posjetima gospodarskim subjektima, institucijama i organizacijama koje podržavaju održivi razvoj, a posebno onima koje ga prakticiraju, prikupljaju se materijali i podatci na kojima se može temeljiti proces poučavanja. Također se potiču gostujuća/pozvana predavanja u školama radi unapređivanja suradnje zajednice sa školom“ (MZO, 2019: 45). Suradnja među različitim znanstvenim i društvenim područjima potrebna je za usvajanje problematike održivog razvoja, upravo zbog njegove kompleksnosti i umreženosti. Važno je i da se takve aktivnosti provode lokalno, gdje mladi učenici zaista mogu doći u dodir s problematikom i biti angažirani.

5.3. Reakcije učenika pri obradi teme Održivi razvoj

Nastavno na lokalni angažman učenika, sugovornici su često isticali kako učenici bolje reagiraju na sadržaje OR-a kad se radi praktičnom radu, ekološkim aktivnostima i sl. gdje su upoznati s ciljem njihovih aktivnosti i čitavim procesom, kao i kad su nagrađeni za to. Takve metode mogle bi pomoći umanjiti stav: „Ja sam ne mogu učiniti promjene“ kojeg je primijetila

jedna od sugovornica, kao i autori Piscitelli i D'Uggento (2022), u svom recentnom istraživanju kod talijanskih srednjoškolaca. Još neke od negativnijih reakcija učenika na temu OR pokazale su se emocije kao što su nezainteresiranost, dosada, demotiviranost, osjećaj zabrinutosti i izoliranosti, a četvero je sugovornika navelo i kako učenicima nedostaje sposobnost prepoznavanja i povezivanja znanja o održivom razvoju. Uz to, kao jedna od poteškoća javilo se teško mijenjanje već formiranih stavova učenika, proizašlih vjerojatno iz obiteljskog okružja. Ipak, većina je sugovornika prvenstveno navela da su reakcije učenika obrađivanje OR-a generalno dobre. Dakle, reakcije učenika slične su onima u nalazima istraživanja Piscitellija i D'Uggento iz 2022., o spremnosti srednjoškolaca na proekološko djelovanje, ali i percepciji nemogućnosti postizanja promjena na individualnoj razini, kao i istraživanjima Šundalić i Pavić (2007) te Rončević, Ledić i Čulum (2008) gdje se na ispitivanim hrvatskim studentima utvrdilo postojanje zabrinutosti oko stanja u okolišu i ekološke svijesti, kao također nepotpuno razumijevanje kompleksnosti održivog razvoja. Mogli bismo uvidjeti da su učenicima unutar sustava obrazovanja potrebne motivacija i jačanje vještina kritičkog razmišljanja za stvaranje svijesti o ekološkim problemima, usvajanje koncepta OR te provođenje njegovih načela. Također, zbog pojave sve većeg ekološkog aktivizma mladih, dakle njihove potrebe za djelovanjem i političkom aktivnošću, trebalo bi im osigurati potrebna znanja i vještine. Što se tiče samih vještina unutar međupredmetne teme OR, sedmero je ispitanih sugovornika navelo kako primjećuje razvijanje određenih vještina, odnosno mijenjanje ponašanja učenika na željeni način. Uz to, općenito za provođenje načela održivog razvoja u društvu važno je raditi na obrazovanju za održivi razvoj kako bi i budući samostalni građani mogli prakticirati ta načela i graditi kvalitetnu budućnost – postepeno razvijanje stavova kod učenika omogućuje društvenu reprodukciju željenih vrijednosti i tendencija (Lay i Puđak, 2008).

5.4. Razmišljanja sugovornika o potrebitosti teme održivog razvoja u nastavi

Iz rezultata prikupljenih intervjua vidljivo je da sugovornici u potpunosti podržavaju temu održivog razvoja, kako općenito, tako i unutar nastave. Sugovornici također pokazuju svijest o potrebi za ovakvim tendencijama u društvu zbog postojećih prijetnji kvaliteti života u budućnosti, kao i radi osposobljavanja učenika za život u skladu sa suvremenim tendencijama i zahtjevima širih društvenih zajednica, kao što je Europska unija. Sugovornici su pokazali naklonost prema praktičnim aktivnostima te djelovanju u zajednici glede održivog razvoja, kad

se radi o prenošenju vrijednosti na učenike. Također, troje od petoro sugovornika koji rade u strukovnim školama istaknuli su važnost upotrebe znanja vezanih za održivi razvoj unutar svoje struke, odnosno budućeg zanimanja. Nastojanja intervjuiranih profesora poklapaju se sa zamislima Kurikuluma: „Primjenom se praktičnoga rada učenike potiče na ponašanja kao što su odgovorno korištenje prirodnih dobara i energije, korištenje lokalno proizvedene hrane, racionalno postupanje s otpadom, uporaba iskorištenih materijala, aktivan rad i suradnja u zajednici“ (MZO, 2019: 5). Također, inzistiranje na implementaciji stečenih znanja i vještina u struci učenika s ciljem postizanja konkurentnosti na tržištu rada te općenito poticanje učenika za odabir i usavršavanje u strukovnim zanimanjima iskazano je i u Dobrovoljnom nacionalnom pregledu provedbe Programa Ujedinjenih naroda za održivi razvoj 2030 Vlade RH (2019).

Poticanje učenika na djelovanje razvija njihove vještine kreativnosti i poduzetništva te razvija odgovornost prema budućnosti i ostatku zajednice, dok primjenjivanje znanja u struci omogućuje konkurentnost na tržištu rada, kvalitetno korištenje resursa i tehnologija te temelj za daljnje unapređivanje vlastitih sposobnosti, što su ciljevi cjeloživotnog obrazovanja.

5.5. Razmišljanja o tehničkim aspektima provedbe teme Održivi razvoj unutar nastave

Što se tiče općenitog stava prema temi održivog razvoja unutar nastavnog plana i programa, s tehničkog, odnosno logističkog aspekta, mišljenja sugovornika raznovrsna su. Očekivano, pokazalo se da postoje određene poteškoće. Dok za dio sugovornika opterećenost kurikuluma i satnica škole predstavljaju glavne prepreke pri obrađivanju međupredmetne teme OR, neki od sugovornika uočavaju potrebu za održivim razvojem kao zasebnim nastavnim predmetom upravo zbog nedostatka vremena, odnosno prostora u godišnjem izvedbenom planu za posvećivanje toj temi na način koji sugovornici smatraju optimalnim. Ipak, nekolicina sugovornika navodi upravo fleksibilnost kurikuluma i satnice kao jedan od načina za uspješno posvećivanje temi OR. Svi su sugovornici na ovaj ili onaj način spomenuli pozitivna iskustva prilikom bavljenja ovom temom s učenicima, a ona su najviše bila vezana za unutar i izvanškolske suradnje, projekte, terenske nastave i slično. Ministarstvo znanosti i obrazovanja unutar Kurikuluma međupredmetne teme Održivog razvoja zalaže se za navedene oblike nastave i načine provedbe ove teme – „za potpuno ostvarivanje odgojno-obrazovnih ciljeva i očekivanja važni su nastavni dani bez zvona, projektni dani ili tjedni, izvanučionička nastava, izvannastavne aktivnosti i sati razrednika“ (MZO, 2019: 46). Istovremeno, prema iskustvima nekih ispitanika vidimo da sama organizacija nastave unutar škola, kao i hrvatskog školskog

sustava često ne omogućuje provođenje tih sugestija na kvalitetan način uz dovoljno slobode, s obzirom da svi ispitanici temu održivog razvoja smatraju važnom i potrebnom u školskome sustavu.

6. Zaključak

Ovaj se diplomski rad bavio pitanjem provedbe teme i ideje održivog razvoja u hrvatskim srednjim školama. Nastavno uvođenju te teme u školsku nastavu preko Kurikuluma za međupredmetnu temu održivi razvoj, cilj je rada te njegovog pripadajućeg istraživanja bio ispitati načine i oblike provedbe te teme u predmetnoj nastavi hrvatskih srednjih škola, fokusirajući traženi uzorak na grad Zagreb. Kroz intervjuje s deset zagrebačkih srednjoškolskih profesora iz pet različitih nastavnih predmeta došlo se do zanimljivih saznanja o njihovim iskustvima s obradom teme održivi razvoj u nastavi. Na taj je način dobivena stvarna slika o usvojenosti, pogodnostima, kao i preprekama s kojima se ovaj mali dio profesora susreće kroz izvedbu održivog razvoja u sklopu svoga predmeta. Svi sugovornici koji su se odazvali na istraživanje bili su zainteresirani za temu te su rado i bez ustručavanja odgovarali na postavljena pitanja, što zbog osobnog interesa za temu, što zbog želje za pomoći pri provedbi istraživanja. Nekolicina je njih iskazala kako bi voljeli, ili su smatrali kako bi bilo bolje da su se bolje pripremili za intervju, no sam je cilj bio ispitati njihova osobna iskustva, dakle steći određeni subjektivni dojam. Uvidjelo se da su njihova iskustva donekle slična, odnosno nije bilo većih odskakanja u njihovim odgovorima. Tematskom analizom odgovora sugovornika došlo se do nekoliko zaključaka. Prvenstveno su svi sugovornici do neke mjere upoznati s konceptom održivog razvoja, Kurikulumom međupredmetne teme Održivi razvoj te podržavaju prisutnost te teme u nastavi i obrazovanju. Metode i oblici provedbe ove teme različiti su, no sugovornici su generalno najviše isticali projekte, terensku nastavu, međupredmetnu i izvanškolsku suradnju kao uspješne primjere obrade održivog razvoja s učenicima. Praktični rad i poticanje učenika na pozitivno djelovanje pokazali su se kao aktivnosti koje profesori najviše preferiraju pri prenošenju zahtjeva Kurikuluma, ali i općenitih vrijednosti održivog razvoja na učenike. Što se tiče percepcije sugovornika o reakcijama učenika na ovu temu, generalno su ta iskustva pozitivna, međutim kao neki od negativnih doživljaja javili su se nedostatak kritičkog razmišljanja, osjećaj bespomoćnosti, nedostatak motivacije i slično. Takva saznanja slična su onima iz nekoliko istraživanja o stavovima i spremnosti na ekološko djelovanje na mladoj populaciji. Kao još neke od poteškoća u obradi međupredmetne teme Održivi razvoj naši sugovornici naveli su probleme vezane za nedostatak vremena i organizacijskih mogućnosti za provođenje te teme na optimalan način. Konačno, razlike među iskustvima profesora različitih vrsta predmeta i škola nisu se pokazale vrlo relevantnima za analizu, uz izuzetak toga što je nekolicina profesora iz strukovnih škola istaklo da vole povezivati znanja i vještine vezane za održivi razvoj uz samu struku učenika. Pokazalo

se da među intervjuiranim profesorima postoji težnja tome da se sadržaji vezani za održivi razvoj obrađuju iz više perspektiva, odnosno uključujući više dimenzija. Iz toga je vidljiva potreba i za naglašavanjem društvene dimenzije u razgovor o ovim temama, odnosno mogli bismo zaključiti kako je ukazivanje na društvene probleme, socijalne nejednakosti i prilike, ugrožene društvene skupine i slično, presudno za potpuno razumijevanje problematike suvremenog svijeta i stanja u globaliziranom društvu te težnji k održivom razvoju u njegovoj potpunosti. Upravo radi toga, kvalitetno educiranje svih nastavnika o ovim temama od velike je važnosti, a prisutnost društvene skupine nastavnih predmeta ne bi se trebala dovoditi u pitanje, što se kosi s postojećim stanjem u, konkretno, hrvatskim strukovnim srednjim školama gdje se takvi predmeti ukidaju.

Zaključno, valja spomenuti i da je nekolicina sugovornika napomenula da su se u nastavi bavili temama održivog razvoja i mnogo prije pojave same međupredmetne teme OR, što unutar zasebnih kurikuluma svojih predmeta, što preko tema koje danas vežemo za održivi razvoj. Na tragu toga, iako su intervjuirani profesori većinom jasno razumjeli da ih se ispituje konkretno o Održivom razvoju kao međupredmetnoj temi, s obzirom na to da se radilo o nastavnim predmetima koji unutar samih svojih kurikuluma imaju predviđeno bavljenje temama održivog razvoja, pretpostavlja se da se u stvarnoj nastavi ponekad ta dva načina obrade OR-a isprepliću, što ne mora biti loša praksa. Slijedeći tu ideju, bilo bi korisno provesti još dublju analizu provedbe tema vezanih za održivi razvoj, na uzorku profesora iz svih dijelova Hrvatske, a možda ispitati i postoji li razlika u iskustvima kad se radi o školama u ruralnim ili urbanim sredinama. Isto tako, iako slični radovi postoje, bilo bi zanimljivo steći uvid u doživljaje, osobna iskustva i stavove samih srednjoškolskih učenika o održivom razvoju unutar i van škola, kao i njihovu percepciju razvoja u budućnosti. Nažalost, ovim radom nije bilo moguće obuhvatiti takav razmjor istraživanja, no rad predstavlja mali pregled i uvid u postojeće stanje vezano za održivi razvoj u hrvatskim srednjim školama. Također, idealno će služiti kao poticaj javnim tijelima za evaluaciju postojećeg stanja u hrvatskom obrazovanju s ciljem unaprjeđivanja nastave, omogućavanju njenih sudionika čim bolje uvjete za rad – pridavanju profesorima važnosti i prostora za daljnji napredak svojeg rada te motiviranju učenika i poticanju njihovog osobnog razvoja, sa zajedničkim ciljem ostvarivanja održivog razvoja.

7. Prilog

7.1. Tablica 1. Popis sugovornika i njihove karakteristike

SUGOVORNIK	VRSTA SREDNJE ŠKOLE	NASTAVNI PREDMET
Sugovornica 1	Gimnazija	Sociologija
Sugovornica 2	Gimnazija	Kemija
Sugovornica 3	Strukovna škola	Etika
Sugovornica 4	Strukovna škola	Kemija
Sugovornica 5	Strukovna škola	Politika i gospodarstvo
Sugovornica 6	Gimnazija	Politika i gospodarstvo
Sugovornik 7	Gimnazija	Etika
Sugovornik 8	Gimnazija	Biologija
Sugovornik 9	Strukovna škola	Sociologija
Sugovornica 10	Strukovna škola	Biologija

8. Literatura

Abercrombie, N., Hill, S., Turner, B. S. (2008). Socijalizacija. U: *Rječnik sociologije*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

Andevski, M. (2006). *Ekologija i održivi razvoj*. Novi Sad: Cekom – books d.o.o.

Cifrić, I. (2013). Razvoj i okoliš – dileme i perspektive. U: Galić, B., Žažar, K. (ur.) *Razvoj i okoliš – perspektive održivosti*. Zagreb: Filozofski fakultet.

Europska komisija (bez dat.). *Pojmovnik – Održivi razvoj*. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/hr/policy/what/glossary/s/sustainable-development (9.9.2022.)

Hrvatski sabor (2009). Strategija održivog razvitka Republike Hrvatske. *Narodne novine*, 30/2009. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_03_30_658.html (3.10.2022.)

Lay, V., Puđak, J. (2008). Sociološke dimenzije odgoja i obrazovanja za održivi razvoj. U: Uzelac, V., Vujčić, L. (ur.) *Cjeloživotno učenje za održivi razvoj*, svezak 1 (str. 95-105). Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet u Rijeci.

Leksikografski zavod Miroslav Krleža (bez dat.). Zaštita okoliša. U: *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. URL: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=66938> (20.9.2022.)

LORA – laboratorij održivog razvoja (2019). *Globalni ciljevi za održivi razvoj*. URL: <http://lora.bioteka.hr/un-ciljevi-odrzivog-razvoja/> (3.10.2022.)

Milković, M. (2019). *Adolescencija, ekološki aktivizam i mentalno zdravlje*. Zagrebačko psihološko društvo. URL: <http://zgpd.hr/2019/10/16/adolescencija-ekoloski-aktivizam-i-mentalno-zdravlje/> (6.10.2022.)

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa RH (2011). *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje*. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa RH. URL: http://mzos.hr/datoteke/Nacionalni_okvirni_kurikulum.pdf (6.10.2022.)

Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2019). Kurikulum međupredmetne teme Održivi razvoj za osnovne i srednje škole. *Narodne novine*, 7/2019. URL: <https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Publikacije/Medupredmetne/Kurikulum%20medupredmetne%20teme%20Odrzivi%20razvoj%20za%20osnovne%20i%20srednje%20skole.pdf> (11.10.2022.)

Novalić, F. (2003). *Rasipanje budućnosti. Kritika mita napretka i cinizma rasipanja*. Zagreb: Alinea.

Piscitelli, A., D'Uggento, A. M. (2022). Do young people really engage in sustainable behaviors in their lifestyles? *Soc Indic Res*, 163, 1467–1485. URL: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s11205-022-02955-0.pdf> (6.10.2022.)

Rončević, N., Ledić, J. i Čulum, B. (2008). „Nisam sigurna što je, ali je bitno“ - analiza stavova studenata Sveučilišta u Rijeci o održivom razvoju. *Suvremene teme*, 1 (1), 62-75. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/55672> (6.10.2022.)

Spring, Joel H. (2004). *How educational ideologies are shaping global society: intergovernmental organizations, NGOs, and the decline of the nation-state*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.

Škola za život (bez. dat.) Međupredmetne teme. URL: <https://skolazazivot.hr/medupredmetne-teme/> (6.10.2022.)

Šundalić, A., Pavić, Ž. (2007). Ekološka svijest mladih: između održivog razvoja i tehnocentrizma. *Socijalna ekologija*, 16(4), 279-296. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/30369> (5.10.2022.)

United Nations (1992). *Report of the United Nations Conference on Environment and Development*. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Vol.I_Declaration.pdf (21.9.2022.)

United Nations (1992). *United Nations Conference on Environment and Development*. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf> (27.9.2022.)

Vlada RH (2019). *Dobrovoljni nacionalni pregled provedbe Programa Ujedinjenih naroda za održivi razvoj 2030*. URL: <https://www.hgk.hr/documents/dobrovoljni-nacionalni-pregled-ciljevi-odrzivog-razvoja-hrvatska5d2daef212fdc.pdf> (5.10.2022.)

9. Sažetak

Cilj je ovog rada ispitati kakvo je postojeće stanje u provedbi teme održivog razvoja u hrvatskim srednjim školama. Rad se sastoji od teorijskog pregleda tematike te empirijskog dijela, odnosno prikaza provedenog istraživanja. U prvom se dijelu rada iznose osnovne teorijske polaznice koncepta održivog razvoja, povijesni pregled nastanka tog koncepta te njegova prisutnost u obrazovnom sustavu. Nastavno tome, teorijski se analizira Održivi razvoj kao jedna od tzv. međupredmetnih tema u hrvatskome odgojno-obrazovnom sustavu te njen pripadajući Kurikulum. U sljedećem dijelu rada opisuje se istraživanje koje je provedeno putem intervjua s deset predmetnih profesora zagrebačkih srednjih škola. Cilj je istraživanja bio empirijski analizirati provedbu teme održivog razvoja u hrvatskim srednjim školama te usporediti prikupljena iskustva intervjuiranih profesora sa smjernicama Kurikuluma za međupredmetnu temu Održivi razvoj. Pokazalo se da su svi sugovornici upoznati s ovom tematikom i na neki ju način provode u svojoj nastavi. Kao pozitivne metode i iskustva pri obradi održivog razvoja sugovornici su izdvajali projekte, terensku nastavu, međupredmetnu i izvanškolsku suradnju, s naglaskom na praktičan rad učenika. Neke od prepreka obradi održivog razvoja koje su se javile kod ispitanih profesora vezane su za reakcije učenika, poput demotiviranosti i nerazumijevanja pojma te ograničenost školskom satnicom. Potrebno je spomenuti da je Održivi razvoj samo jedna od postojećih sedam međupredmetnih tema u hrvatskom školskom sustavu, no provedbom istraživanja uvidjelo se da sugovornici provode smjernice Kurikuluma za tu međupredmetnu temu u nastavi.

Ključne riječi: održivi razvoj, međupredmetne teme, srednje škole, Kurikulum

Summary

The aim of this paper is to examine the current state of the treatment of the topic of sustainable development in the teaching of secondary schools in Croatia. The paper consists of a theoretical overview of the topic and an empirical part, i.e. a display of the conducted research. The first part of the paper presents the basic theoretical principles of the concept of sustainable development, the historical overview of the origin of that concept and its presence in the educational system. Subsequently, the paper theoretically analyzes Sustainable Development as one of the so-called cross-curricular topics in the Croatian educational system and its corresponding Curriculum. The next part of the paper describes the research that was conducted

via interviews with ten subject teachers of Zagreb secondary schools. The aim of the research was to empirically analyze the implementation of the topic of sustainable development in Croatian secondary schools and to compare the collected experiences with the existing guidelines of the Curriculum for the topic of Sustainable Development. The results showed that all of the interviewees are familiar with this topic and implement it in their teaching in some form. As positive methods and experiences regarding the topic of sustainable development, the interviewees singled out school projects, field teaching, cross-curricular and extracurricular cooperation, with an emphasis on the practical work of students. Some of the obstacles to the working on the topic of sustainable development that appeared among the interviewed professors are related to the reactions of students, such as demotivation and misunderstanding of the concept, as well as to being limited by the school timetable. It should be mentioned that Sustainable Development is only one of the existing seven cross-curricular topics in the Croatian school system, but this research showed that the interviewees implement the Curriculum guidelines for this cross-curricular topic in their teaching.

Key-words: sustainable development, cross-curricular topics, secondary schools, Curriculum